

Vendi JUKIĆ BUČA

SVJETILJKE IZ GORNJIH SLOJEVA LOKALITETA U ČETVRTI SV. TEODORA U PULI

LAMPS FROM THE UPPER LAYERS OF A SITE IN PULA'S ST THEODORE'S QUARTER

dr. sc. Vendi Jukić Buča
Arheologija.hr
vendi@arheologija.hr

Vendi Jukić Buča PhD
Arheologija.hr
vendi@arheologija.hr

UDK 904:738.8>(497.571Pula)“652“

Izvorni znanstveni članak

Primljeno: 21.6.2016.

Odobreno: 11.7.2016.

UDC 904:738.8>(497.571Pula)“652“

Original scientific paper

Received: June 21, 2016

Approved: July 11, 2016

Keramičke svjetiljke prezentirane člankom potječu iz gornjih slojeva lokaliteta u četvrti sv. Teodora u Puli, gdje je između 2005. i 2009. godine provedeno zaštitno arheološko istraživanje. Stratigrafska jedinica unutar koje su pronađene ove svjetiljke nalazi se iznad antičkog sloja, ali je poremećena naknadnim intervencijama te su se u istom sloju našle antičke i kasnoantičke svjetiljke. Ovim člankom obrađene svjetiljke mogu se tipološki odrediti kao one s volutama, s okruglim nosom, s radioničkim pečatom (Firmalampen) i kasnoantičke (“afričke”) svjetiljke.

KLJUČNE RIJEČI: četvrt sv. Teodora u Puli, kasna antika, keramičke svjetiljke, rimske svjetiljke, kasnoantičke svjetiljke

The ceramic lamps presented in this paper originate from the upper layers of a site in Pula's St Theodore's quarter, where a rescue archaeology investigation was conducted between 2005 and 2009. The stratigraphic unit in which these lamps were found is above the Classical Antiquity layer - it has, however, been disturbed by subsequent interventions: both Classical Antiquity period and Late Antiquity period lamps were found in the same layer. This paper discusses lamps that can be typologically determined to be those with volutes, with round nozzles, with potter's stamps (Firmalampen) and Late Antiquity (“African”) lamps.

KEY WORDS: St Theodore's quarter in Pula, Late Antiquity, ceramic lamps, Roman lamps, Late Antiquity lamps

UVOD

Arheološki materijal prezentiran člankom potječe sa zaštitnog arheološkog istraživanja u četvrti sv. Teodora u Puli, koje je provodio Arheološki muzej Istre u Puli u razdoblju od 2005. do 2009. godine pod vodstvom dr. sc. Alke Starac (Starac 2006a; Starac 2006b; Starac 2007a; Starac 2007b; Starac 2008; Starac 2009a; Starac 2009b; Starac 2009c; Starac 2009d; Starac 2009e; Starac 2011h)¹.

Na istraženoj površini pronađeni su višeslojni i kompleksni ostaci građevina iz različitih arheoloških razdoblja, kao i velik broj pokretnih materijalnih kulturnih dobara, izrađenih od različitih materijala (vapnenac, mramor, keramika, staklo, metal, kost) (Bradara 2011; Jukić 2010; Jukić Buča 2011a; Jukić Buča 2011b; Jukić Buča 2015; Krnjak 2010; Krnjak 2011; Orlić 2011; Petešić 2011; Rajić Šikanjić, Premužić 2011; Starac 2011a; Starac 2011b; Starac 2011c; Starac 2011d; Starac 2011e; Starac 2011f; Starac 2011g)². Veći broj keramičkih svjetiljki pronađen je u slojevima iz antičkog razdoblja i nisu obuhvaćene ovim radom. Stratigrafska jedinica broj 24, unutar koje su pronađene analizirane svjetiljke, nalazi se iznad antičkog sloja, ali je poremećena naknadnim intervencijama. Tako su se u istom sloju našle antičke i kasnoantičke svjetiljke. Na planu (slika 1) prikazane su pozicije njihovog nalaska. Antičke svjetiljke nalazile su se u prostoriji 7 (P7) objekta 7 (O7) (pozicija A). Kasnoantičke svjetiljke nalazile su se u prostoriji 3 (P3) objekta 5 (O5) (pozicija B) i prostoriji 20 (P20) objekta 4 (O4) (pozicija C). Jedna kasnoantička svjetiljka nalazila se kod zida parkirališta, izvan istraženih prostorija i objekata.

¹ Osnova ovog članka diplomski je rad pod nazivom "Svjetiljke iz gornjih slojeva lokaliteta Kandlerova ulica u Puli" koji sam napisala za vrijeme trajanja istraživanja, u kojem sam i osobno sudjelovala. Rad je obranjen 2008. godine na Odsjeku za arheologiju Filozofskog fakulteta Sveučilišta u Zagrebu, a u članak su uključene i nove činjenice temeljem proširene literature i revizije dostupnog materijala. Zahvaljujem dr. sc. Alki Starac i Arheološkom muzeju Istre na ustupljenom materijalu te mentorici izv. prof. dr. sc. Mirji Jarak na korisnim sugestijama tijekom pisanja diplomskog rada. Rad je upućen Pulci.

² Iz razdoblja željeznog doba potječu nalazi kuća i ognjišta s pripadajućim inventarom artefakata te brojni ulomci keramičkih posuda proizvedenih na lokalnom području pod latenskim utjecajem, kao i importirani artefakti s italčkog područja. Na lokalitetu je najizrazitije zastupljeno rimsko razdoblje, iz kojeg potječe hram posvećen Herkulu te kompleks domusa i termi. Izuzetan nalaz predstavlja više od 2000 amfora pronađenih u sekundarnoj upotrebi. U kasnoantičkom i predromaničkom razdoblju na lokalitetu je postojala crkva, o čemu svjedoče ostaci arhitekture i kamenog crkvenog namještaja. Samostan sv. Teodora, izgrađen u 15. st. s crkvom i grobljem, djelovao je do kraja 18. st. Tijekom 19. st. izgrađena je austrougarska kasarna.

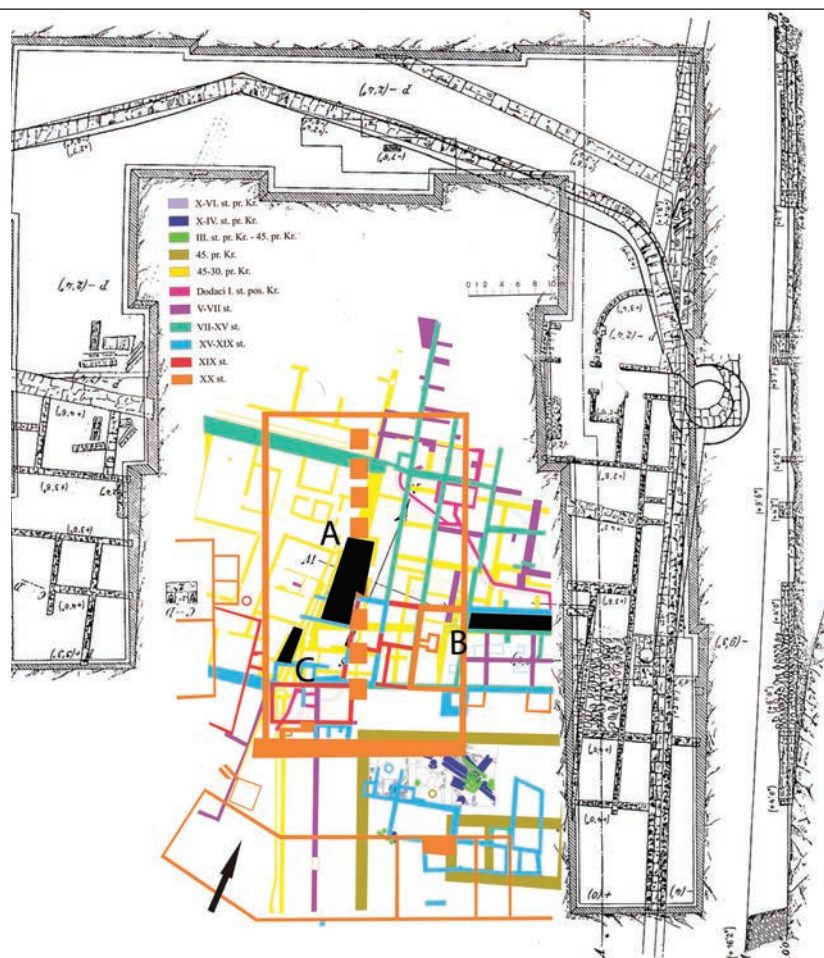
INTRODUCTION

The archaeological material presented in this paper originates from rescue archaeology investigation in Pula's St Theodore's quarter conducted in the period from 2005 to 2009 by the Archaeological Museum of Istria in Pula under the leadership of Alka Starac PhD (Starac 2006a; Starac 2006b; Starac 2007a; Starac 2007b; Starac 2008; Starac 2009a; Starac 2009b; Starac 2009c; Starac 2009d; Starac 2009e; Starac 2011h)¹.

Multilayered and complex remains of structures from various archaeological periods were found in the investigated area, as were a large number of artefacts – movable material cultural property fabricated of various materials (limestone, marble, ceramic, glass, metal and bone) (Bradara 2011; Jukić 2010; Jukić Buča 2011a; Jukić Buča 2011b; Jukić Buča 2015; Krnjak 2010; Krnjak 2011; Orlić 2011; Petešić 2011; Rajić Šikanjić, Premužić 2011; Starac 2011a; Starac 2011b; Starac 2011c; Starac 2011d; Starac 2011e; Starac 2011f; Starac 2011g)². A large number of ceramic lamps were found in Classical Antiquity layers that are not discussed in this paper. Stratigraphic unit No. 24, in which the analysed lamps were found, is situated above the Classical Antiquity layer, but has been disturbed by subsequent interventions. Classical Antiquity and Late Antiquity lamps were thus found in the same layer. The positions in which they were found are indicated on the ground plan (Fig. 1). Classical Antiquity period lamps were found in room 7 (P7) of structure 7 (O7) (position A). The Late Antiquity lamps were found in room 3 (P3) of structure 5 (O5) (position B) and in room 20 (P20)

¹ This paper is based on a dissertation on *Lamps from the Upper Layers of the Kandlerova Street Site in Pula*, which I penned in the course of the investigation in which I personally took part. The dissertation was defended in 2008 at the Department of Archaeology of the University of Zagreb's Faculty of Humanities and Social Sciences. This paper includes new facts based on an expanded bibliography and a revision of the available material. I wish to thank Alka Starac PhD and the Archaeological Museum of Istria for the material provided and my mentor associate professor Mirja Jarak PhD for her useful suggestions in the course of the drafting of the dissertation. The dissertation is dedicated to Pulci.

² The finds of houses and hearths with the accompanying inventory of artefacts and numerous potsherds of ware manufactured locally under La Tene influences originates from the Iron Age, as do imported artefacts from the Italic region. The Roman period is the most represented at the site, from which a temple dedicated to Hercules originates, as does a complex of *dom's* and *thermae*. An exceptional find is one of over 2,000 amphorae in secondary use. There was a church at the site in the Late Antiquity and pre-Romanesque periods, to which architectural remains and stone church furniture bear witness. The monastery of St Theodore, erected in the fifteenth century, with a church and cemetery, was active through to the end of the eighteenth century. An Austro-Hungarian military barracks was erected in the course of the nineteenth century.

Sl. 1 Tlocrt svih graditeljskih stupnjeva u četvrti sv. Teodora s označenim pozicijama gornjih slojeva u kojima su pronađene svjetiljke (Starac 2011g, 62). Legenda: A - S.J. 24-P7-O7; B - S.J.24-P3-O5; C - S.J.24-P20-O4.

Fig. 1 Ground plan of all construction stages at St Theodore's quarter with indicated positions in the upper layers in which lamps were found (Starac 2011, 62). Legend: A - SU 24-P7-O7; B - SU 24-P3-O5; C - SU 24-P20-O4.

U radu je korištena tipologija koju su postavili S. Loeschcke za rimske svjetiljke, a za kasnoantičke J. W. Hayes te I. Anselmino i C. Pavolini (Anselmino, Pavolini 1981; Hayes 1972; Loeschcke 1919).

KONTEKST NALAZA KERAMIČKIH SVJETILJKI U ISTRI

Na području Istre pronađeni su brojni nalazi različitih tipova keramičkih svjetiljki, koje su ovamo dospjevale uvozom, a zasigurno su izrađivane i u lokalnim radionicama. Tijekom 1. st. djelovala je keramičarska radionica u Fažani, u kojoj su se proizvodile amfore tipa Dressel 6B; imale su radionički pečat, na kojem je bilo istaknuto ime vlasnika, konzula godine 64. Lekanija Basa (Caius Laecanius Bassus) (Gnirs 1910, 96-103; Gnirs 1911). Zaštitnim arheološkim istraživanjima, provedenima 2007. i 2008. godine u Fažani, utvrđeno je postojanje jedne keramičarske peći s četvrtastom

of structure 4 (O4) (position C). One Late Antiquity lamp was found at the parking lot wall, outside of the investigated rooms and structures.

The typologies established by S. Loeschcke for Roman lamps, and by J. W. Hayes and by I. Anselmino and C. Pavolini for Late Antiquity lamps are applied in this paper (Anselmino, Pavolini 1981; Hayes 1972; Loeschcke 1919).

THE CONTEXT OF FINDS OF CERAMIC LAMPS IN ISTRIA

There have been numerous finds of various types of ceramic lamps in Istria that have come here as imports and were certainly also fabricated in local workshops. A pottery workshop was active in Fažana in the first century manufacturing amphorae of the Dressel 6B type; it had a potter's stamp in which the name of the proprietor was indicated, the consul in the year 64, Caius Laecanius Bassus

komorom i jednim hodnikom s lukovima, koja se nalazila u okviru rimskog gospodarskog kompleksa (Džin 2008). Rimski proizvodno-keramičarski kompleks s opekarskom peći otkriven je u Červar Portu kod Poreča (Džin, Girardi Jurkić 2005). Još nekoliko lokaliteta sadrži indikacije o postojanju keramičarske proizvodnje, no ona za sada nije potvrđena (Starac 1994, 8-9). Od Augustovog vremena kvalitetni keramički proizvodi, uključujući svjetiljke, uvozili su se iz velikih radioničkih centara Akvileje i Cisalpine (Starac 1994, 9-10).

Svjetiljke su čest nalaz u okviru rimskih nekropola i kasnoantičkih grobnih cjelina u Istri i Puli. Brojne rimske svjetiljke pronađene su na velikoj antičkoj nekropoli *Campus Martius*, koja se nalazila između Premanturske i Medulinske ulice u Puli, u istraživanjima provedenima 1985. i 1986. godine (Matijašić 1991). Radi se o rimskim svjetiljkama koje su tipološki obrađene i zasebno objavljene (Starac 1994). Pretpostavlja se njihovo sjevernoitalijsko, ali i lokalno porijeklo, osobito svjetiljaka s radioničkim žigom. Najbrojnije nalaze na rimskom paljevinskom groblju na nekadašnjem Bulevaru Borisa Kidriča u Puli, iskopavanog 1957. godine, čine upravo svjetiljke, a paljevinsko groblje u Koparskoj ulici također je sadržavalo nalaze keramičkih svjetiljaka (Mlakar 1970; Mlakar 1972). Keramičke svjetiljke sadržavali su rimski pepeoni grobovi u Kringi (Mlakar 1973). Kasnoantički grobovi koji su sadržavali nalaze rimskih i kasnoantičkih svjetiljaka otkriveni su u Vižanelu kod Fažane (grob obložen vapnenačkim pločama), na otoku Veliki Brijun (dva kasnoantička zidana groba), antičko-kasnoantičkoj nekropoli Burle kod Medulina, a kasnoantičke svjetiljke sadržavala je i ranokršćanska grobnica na Barbolanu kod Medulina (Džin, Girardi Jurkić 2005; Džin, Girardi Jurkić 2008; Marušić 1973; Ujčić 1995). Na ranokršćansko-ranosrednjovjekovnoj nekropoli u Novigradu pronađena je kasnoantička svjetiljka – imitacija klasičnih “afričkih” svjetiljki (Ujčić 1997, 220-221). Kasnoantičke “afričke” svjetiljke čest su nalaz na lokalitetima s crkvom (crkva Majke Božje od Kuj u Ližnjanu, Episkopij u Poreču, Nezakcij) (Bolšec 1979, 83; Marušić 1987-1988; Ujčić, Percan 1996). U više slučajeva svjetiljke su pronađene prilikom istraživanja rimskih objekata i gradske infrastrukture (inzula na Ušponu Frana Glavinića br. 6 u Puli, antička građevina uz Ulicu Matije Gupca u Puli, područje Foruma) i većih antičkih i kasnoantičkih stambeno-proizvodnih kompleksa diljem Istre (Červar Porat, Dragonera, Fažana, Stancija Peličeti, Sipar, Veštar) (Bekić 2014; Bradara 2000; Džin 2006; Džin 2007; Džin 2008; Džin, Girardi Jurkić 2005; Jurkić-Girardi 1973; Marušić 1975; Matošević 2011; Mlakar 1979; Starac 2005).

(Gnirs 1910, 96-103; Gnirs 1911). Rescue archaeology investigation conducted in 2007 and 2008 in Fažana established the existence of one pottery kiln with a square chamber and one corridor with arches, located in the frame of a Roman production complex (Džin 2008). A Roman manufacturing/pottery complex with a brick kiln was discovered at Červar Porat near Poreč (Džin, Girardi Jurkić 2005). Several other sites offer indications of the existence of ceramic production, but have not to date been confirmed (Starac 1994, 8-9). From the time of Augustus, higher quality ceramic products – including lamps – were imported from the major manufacturing centres of Aquileia and the Cisalpine region (Starac 1994, 9-10).

Lamps are a frequent find at Roman necropolises and Late Antiquity cemetery complexes in Pula and in Istria as a whole. Numerous Roman lamps were found at the major Classical Antiquity necropolis of *Campus Martius*, located between Premanturska and Medulinska streets in Pula, in the course of investigations conducted in 1985 and 1986 (Matijašić 1991). These are Roman lamps that have been typologically analysed and separately published (Starac 1994). Their northern Italian and local origins are hypothesised, especially with regard to lamps with potter's stamps. The most numerous finds at a Roman cremation cemetery located at the former Boris Kidrič boulevard in Pula, excavated in 1957, were in fact lamps. A cremation cemetery at Koparska street also yielded finds of ceramic lamps (Mlakar 1970; Mlakar 1972). Roman ash graves at Kringa also contained ceramic lamps (Mlakar 1973). Late Antiquity graves containing finds of Roman and Late Antiquity lamps were discovered at Vižanel near Fažana (grave faced with limestone slabs), on the island of Veliki Brijun (two Late Antiquity walled graves), at the Burle Classical Antiquity/Late Antiquity necropolis near Medulin, while an early Christian cemetery at Barbolan near Medulin contained Late Antiquity lamps (Džin, Girardi Jurkić 2005; Džin, Girardi Jurkić 2008; Marušić 1973; Ujčić 1995). A Late Antiquity lamp – an imitation of classic “African” lamps – was found at an Early Christian/Early Medieval necropolis in Novigrad (Ujčić 1997, 220-221). Late Antiquity “African” lamps are a frequent find at sites with churches (Church of the Mother of God at Kuje near Ližnjan, the Episcopium in Poreč, Nesactium) (Bolšec 1979, 83; Marušić 1987-1988; Ujčić, Percan 1996). In a number of cases lamps were found in the course of the investigation of Roman structures and urban infrastructure (the *insula* at No. 6 Ušpon Frane Glavinića street in Pula, the Antiquity structure alongside Matije Gupca street in Pula, in the Forum area) and large Classical Antiquity

ANALIZA

Na lokalitetu u četvrti sv. Teodora u Puli pronađen je jedan siguran i dva upitna ulomka svjetiljki s volutama (Loeschcke tipovi I i/ili IV). Ulomak kat. br. 1 (sl. 2, tab. I/1) sadrži dio volute, iako ne i nosa, te se može sa sigurnošću atribuirati svjetiljkama s volutama.

Sl. 2 Ulomak svjetiljke kat. br. 1 (foto: V. Jukić Buča).

Fig. 2 Lamp sherd Cat. No. 1 (photo by: V. Jukić Buča).

Ulomci kat. br. 2 (sl. 3, tab. I/3) i kat. br. 3 (sl. 4, tab. I/2) nemaju sačuvanu ni volutu niti nos pa se prema profilu ramena uvjetno mogu atribuirati i svjetiljkama s volutama, ali i svjetiljkama s okruglim nosom.

Na središnjoj poziciji dna ulomka svjetiljke kat. br. 3 urezana je mala kružnica, koja upućuje na vjerojatnu izradu u akvilejskoj radionici (Di Filippo Balestrazzi 1987)³.

Ulomak svjetiljke kat. br. 4 (sl. 5, tab. I/4) izrađene od crvene gline i s mjestimično očuvanim tragovima premaza; na ramenu Loeschcke profila VIIa ima prikazan niz ovulusa oko obrubnog prstena diska. Premda nije sačuvan nos te se ne može sa sigurnošću tipološki odrediti, može se primijetiti da se ovaj ukras često reproducira na svjetiljkama s okruglim nosom s volutama koje prelaze u ramena, svjetiljkama s malim okruglim nosom te svjetiljkama sa srololikim nosom (Loeschcke tip V i VIII) (Deneauve 1969, *passim*; Di Filippo Balestrazzi 1988, *passim*; Iványi 1935, *passim*; Walters 1914, *passim* i dr.).

³ Akvilejske svjetiljke često sadrže, uz pečat proizvođača, oznaku u formi kružnice, kružića unutar kružnice (*occhi di dado*), krune, palme, stopala (*in planta pedis*), slova (K, O, B) i dr.

and Late Antiquity residential/manufacturing complexes across Istria (Červar Porat, Dragonera, Fažana, Stancija Peličeti, Sipar, Veštar) (Bekić 2014; Bradara 2000; Džin 2006; Džin 2007; Džin 2008; Džin, Girardi Jurkić 2005; Jurkić-Girardi 1973; Marušić 1975; Matošević 2011; Mlakar 1979; Starac 2005).

ANALYSIS

One definite and two uncertain lamp sherds with volutes were found at a site in St Theodore's quarter in Pula (Loeschcke types I and/or IV). Sherd Cat. No. 1 (Fig. 2, tab. I/1) includes a part of the volute, but not of the nozzle, and can with certainty be attributed to lamps with volutes.

Sherds Cat. No. 2 (Fig. 3, tab. I/3) and Cat. No. 3 (Fig. 4, tab. I/2) do not have preserved volutes or nozzles and can, based on the profile of the shoulder, also be tentatively attributed to lamps with volutes or to lamps with round nozzles.

Sl. 3 Ulomak svjetiljke kat. br. 2 (foto: V. Jukić Buča).

Fig. 3 Lamp sherd Cat. No. 2 (photo by: V. Jukić Buča).

A small circle is incised at the central position of the base of lamp sherd Cat. No. 3, which is indicative of its likely manufacture at an Aquileian workshop (Di Filippo Balestrazzi 1987)³.

³ Aquileian lamps often have, along with the maker's stamp, a mark in the form of a circle, a small circle within a circle (*occhi di dado*), crowns, palms, feet (*in planta pedis*), letters (K, O, B) and other marks.

Sl. 4 Ulomak svjetiljke kat. br. 3 (foto: V. Jukić Buča).
Fig. 4 Lamp sherd Cat. No. 3 (photo by: V. Jukić Buča).

Sl. 5 Ulomak svjetiljke kat. br. 4 (foto: V. Jukić Buča).
Fig. 5 Lamp sherd Cat. No. 4 (photo by: V. Jukić Buča).

Ulomak svjetiljke kat. br. 5 (sl. 6, tab. I/5) pripada tipu svjetiljki s pečatom, odnosno Loeschcke tipu IX ili X. Radi se o vrlo malom ulomku i ne može se pretpostaviti forma svjetiljke, eventualni pečat, kao ni vrsta kanala. Kalupi svjetiljaka s radioničkim žigom pronađeni su u okolici Pule, u okviru antičkog kompleksa na Vižuli te u Fažani, gdje je tijekom 1. stoljeća djelovala radionica u vlasništvu konzula Lekanija Basa pa se može pretpostaviti lokalno porijeklo ove svjetiljke (Džin, Girardi Jurkić 2008, 5-15; Gnirs 1908, 157; Gnirs 1910, 96-103; Gnirs 1911; Matijašić 1988, 33).

Sl. 6 Ulomak svjetiljke kat. br. 5 (foto: V. Jukić Buča).
Fig. 6 Lamp sherd Cat. No. 5 (photo by: V. Jukić Buča).

Zbog loše sačuvanosti (djelomično sačuvana, mjestimični ostaci crvenog premaza, oštećene površine) motivi na ulomku kasnoantičke svjetiljke kat. br. 6 (sl. 7, tab. II/6) nisu jasno izraženi. Središnji motiv prikazuje križ s četiri kružna medaljona. J. W. Hayes ovaj motiv atribuirao stilu Eii, a radi se o križu s medaljonima u kojima se nalaze jaganjci (Hayes 1972, 228-229, 279, br. 329). Na ramenu su prikazani zečevi (Ennabli motiv W2) u skoku, jedan iza

Lamp sherd Cat. No. 4 (Fig. 5, tab. I/4) fabricated of red clay and with sporadically preserved traces of slip; on the shoulder of the Loeschcke profile VIIa there are a number of ovules around the edging ring of the discus. Although the nozzle has not been preserved and it cannot be typologically identified with certainty, we can observe that this decoration is frequently reproduced on lamps with round nozzles and volutes that transition to the shoulders, on lamps with small round nozzles and on lamps with cordiform nozzles (Loeschcke types V and VIII) (Deneauve 1969, *passim*; Di Filippo Balestrazzi 1988, *passim*; Iványi 1935, *passim*; Walters 1914, *passim* and other).

Lamp sherd Cat. No. 5 (Fig. 6, tab. I/5) is of the type of lamp with a stamp, i.e. the Loeschcke type IX or X. Because of the very small size of the sherd we cannot speculate on the lamp's possible form, a possible stamp or the type of channel. Lamp moulds with potter's stamps have been found in the area around Pula, at the Classical Antiquity complex at Vižula and at Fažana, where there was a workshop in the first century owned by consul Caius Laecanius Bassus, and we can postulate the local origin of this lamp (Džin, Girardi Jurkić 2008, 5-15; Gnirs 1908, 157; Gnirs 1910, 96-103; Gnirs 1911; Matijašić 1988, 33).

Due to the poor state of preservation (partial preservation, sporadic remains of red slip, damaged surface) the motifs on the Late Antiquity lamp Cat. No. 6 (Fig. 7, tab. II/6) are not clearly visible. The central motif depicts a cross with four round medallions. J. W. Hayes attributes this motif to the Eii style – this is a cross with medallions in which lambs are depicted (Hayes 1972, 228-229, 279, No. 329). Jumping hares are depicted on the shoulder

drugoga, a između su geometrijski motivi srca (Ennabli motiv M) i trokuta (Ennabli motiv D) (Ennabli 1976, 256a). Kada su prikazane na ramenu, životinje se obično nalaze pojedinačno ili u paru, antitetički (Bailey 1988, q. 1823-1831). Iako se radi o jednostavnim prikazima, ranokršćanski simboli sadrže dublju značenjsku dimenziju (Jarak 1988). Križ je najrašireniji i najizrazitiji simbol kršćanstva. U obliku križa bila je konstruirana drvena sprava za mučenje na kojoj je Krist bio mučen, raspet i umro postavši Spasiteljem, a križ potom postaje simbolom slave (Badurina 1979)⁴. U ranokršćanskoj umjetnosti zastupljene su dvije verzije križa – grčki križ, odnosno križ krakova jednake dužine, te *crux ordinaria* ili *capitata*, odnosno križ s duljim vertikalnim krakom, zvan latinski. Smatra se da su svjetiljke s biblijskim scenama i kršćanskim motivima imale grobnu funkciju jer su brojne svjetiljke s navedenim motivima pronađene na ranokršćanskim grobljima – polagane su uz grob pokojnika, a njihov oblik omogućavao je dobar plamen (Franchi 1992, 123). Motiv križa *crux gemmata* opisao je i protumačio N. Cambi prilikom analize dviju svjetiljki iz Salone (Cambi 1977, 83-84, tab. XXIII/1,2). Na disku ovih svjetiljki prikazan je latinski križ proširenih krakova kojemu se u sredini i na krajevima nalaze tri okrugla medaljona, istaknutija od ostalih gema. Motiv janjeta koje nosi križ, prikazan u trima većim medaljonima, simbolizira Kristovu žrtvu na križu. N. Cambi navodi da na ovim prikazima lik jaganjca zamjenjuje ljudsku figuru Krista i treba ga povezati s križevima istog tipa (*crux gemmata*) u sredini kojih je Kristova bista (primjerice križ iz San Apollinarea in Classe) i protumačiti kao “*simbol Kristove teofanije ili pak parusije, odnosno njegovu nevinu žrtvu koja je zapisana od početka svijeta*” (Cambi 1977, 84). J. Mardešić, uz svjetiljku s prikazom *crux gemmata* na disku i motivom zeca u skoku i bršljanovog lista na ramenu, koju je analizirao N. Cambi, donosi i svjetiljku s prikazom *crux gemmata* na disku s medaljonima u kojima su prikazani jaganjci s križem na leđima, a na ramenu se nalazi niz bršljanovih listova (Mardešić 1994, 272, 274, br. 4, 5). Zajedno s drugim primjercima svjetiljaka s motivom križa *crux gemmata*, dio su zbirke ranokršćanskih keramičkih svjetiljaka Arheološkog muzeja u Splitu (Bubić 2011, 234-236, br. 32-45).

Središnji motiv križa podudara se s prikazom na svjetiljkama iz Tunisa (Atlante X A, grupa C4), Nebeula, Rima (Atlante X A, grupa C5) i Saint-Blaisea (Atlante X,

(Ennabli's motif W2), one behind the other, between which are geometric heart motifs (Ennabli's motif M) and triangles (Ennabli's motif D) (Ennabli 1976, 256a). When depicted on the shoulder the animals are usually found individually or in pairs, antithetically (Bailey 1988, q. 1823-1831). Although these are simple depictions, the Early Christian symbol contains a deeper semantic dimension (Jarak 1988). The cross is the most widespread and most prominent symbol of Christianity. A wooden torture device was constructed in the form of a cross on which the Christ was tormented, crucified and on which he died to assume the role of Saviour, with the cross then becoming a symbol of glory (Badurina 1979)⁴. Two version of the cross are found in Early Christian art – the Greek cross, i.e. a cross with arms of equal length, and the *crux ordinaria* or *capitata*, i.e. a cross with an extended vertical arm, known as the Latin cross. It is believed that lamps with Biblical scenes and Christian motifs had a burial function, given that numerous lamps with these motifs were found at Early Christian cemeteries, laid in the graves of the deceased – their form provided for a strong flame (Franchi 1992, 123). The *crux gemmata* cross motif was described and interpreted by N. Cambi in his analysis of two lamps from Salona (Cambi 1977, 83-84, tab. XXIII/1,2). A Latin cross with broadened arms is depicted on the discus of these lamps with three round medallions at the centre and the ends, more pronounced than the other gem motifs. The motif of the lamb bearing the cross, depicted in three of the larger medallions, symbolises the sacrifice of the Christ on the cross. N. Cambi notes that in these depictions the image of the lamb takes the place of the human figure of the Christ and that it is to be associated with crosses of the same type (*crux gemmata*) in the middle of which is a bust of the Christ (for example the cross from Sant'Apollinare in Classe) and interpreted as a “*symbol of the Christ's theophany or his parousia, i.e. his innocent sacrifice, written down from the beginning of the world*” (Cambi 1977, 84). J. Mardešić, along with a lamp bearing a depiction of the *crux gemmata* on the discus and the motif of a jumping hare and ivy leaf on the shoulder – analysed by N. Cambi – also discusses a lamp with a depiction of the *crux gemmata* on the discus with medallions in which lambs are depicted with crosses on their backs and with a series of ivy leaves on the shoulder (Mardešić 1994, 272, 274, Nos. 4, 5). Along with other specimens of lamps with

⁴ Kao ikonografski simbol križ je bio poznat prije Krista (svastika, ankh itd.), a razapinjanje kao metodu mučenja uveli su Feničani. U prva tri stoljeća kršćanstva simbol križa prikrivao se drugim formama (sidro, svastika, krug i dr.), koje se nazivaju *crux dissimulata* (prikriveni, “kamuflirani” križ).

⁴ As an iconographic symbol the cross was known of before the Christ (the swastika, the ankh etc.), and crucifixion as a method of torture was introduced by the Phoenicians. In the first three centuries of Christianity the cross symbol was depicted in other forms (anchor, swastika, circle and others) that are referred to as *crux dissimulata* (the concealed or “camouflaged” cross).

grupa D2, varijanta B) (Bonifay 2004, 385, fig. 215, br. 21, 387, fig. 216, br. 16 i 19, 399, fig. 223, br. 50; Ennabli 1976, 208-223, br. 1054-1145). Sličan križ prisutan je i na svjetiljki iz zbirke muzeja u Mainzu, ispunjen rombovima i trokutima (Menzel 1954, 93, br. 604). Muzeji sjeverne Italije čuvaju nekoliko cjelovito sačuvanih svjetiljaka sa sličnim prikazom križa – Museo Civico Archeologico u Genovi, Museo Nazionale di Antichità u Parmi i Museo Nazionale u Raveni (Graziani Abbiani 1969, 94-95, kat. br. 50, 106, kat. br. 333, 116, kat. br. 365). Svjetiljka kojoj je središnji križ slično oblikovan, ali neukrašen kao i druge površine svjetiljke, pronađena je u Istri na lokalitetu Sipar u kontekstu nalaza kasnoantičkog naselja (Marušić 1975, 338, 341, sl. 4, br. 8). Sličnog je stanja očuvanosti svjetiljka s prikazom latinskog križa pronađena na lokalitetu Dragonera, atribuirana grupi Atlante X A1, koja se također povezuje sa svjetiljkom pronađenom u Sipru (Starac 2005, 287, 289, fig. 3, br. 5). Drugačije oblikovan latinski križ prikazan je na disku kasnoantičke svjetiljke iz arheološke zbirke Zavičajnog muzeja Poreštine, pronađene u zapadnoj apsidi Episkopija prilikom iskopavanja M. Preloga (Bolšec 1979, 83, br. 18). Nekoliko ulomaka svjetiljki iz 5. i 6. stoljeća, uglavnom tipova Atlante X, uz dvije imitacije, pronađeno je na lokalitetu Pula – Forum (Džin 2007, 40-43, kat. br. 98-107). Motivi koji se pojavljuju na ramenu su srca ispunjena kružićima, geometrijski motivi (kružići, četverolisne rozete, obrnute polukružnice) i ptice te zec u skoku (Džin 2007, 41, kat. br. 100). S područja današnje Hrvatske potječu nalazi kasnoantičkih svjetiljki, koji se mogu povezati sa svjetiljkama pronađenih na lokalitetu u četvrti sv. Teodora u Puli. Nekoliko ranokršćanskih svjetiljki pronađeno je na sisačkom području, a svjetiljka slična svjetiljci kat. br. 6 ima prikazan križ i po 6 kružnica na ramenu (Vikić-Belančić 1978, 599). Svjetiljke pronađene u sjevernoj Hrvatskoj smatraju se pretežito importom iz sjevernoafričkih radionica 4. i 5. st., ali su ih prema uvezenim primjercima izrađivale i lokalne, južnopanonske radionice (Vikić-Belančić 1976, XXII-XXVI; Vikić-Belančić 1978, 599). Motivi su uglavnom geometrijsko-ornamentalni; dio je preuzet iz helenističke i klasične rimske baštine (rozeta, palmete, likovi psa, konjanika, kacige, štita i dr.). Na većem broju primjeraka ornament je strogo plošan i stiliziran te podsjeća na uzorke s tekstila (osobito koptskog). J. W. Hayes svjetiljke s prikazom motiva kompleksnog križa datira u razdoblje druge četvrtine 6. st., grublju verziju od sredine 5. st. do sredine 6. st., dok su se imitacije proizvodile još neko vrijeme nakon toga (Hayes 1972, 314). Načelno stil Eii J. W. Hayes datira u razdoblje od 530. do 600. godine (Hayes 1972, 222).

the *crux gemmata* motif they are part of the collection of Early Christian ceramic lamps at the Archaeological Museum of Split (Bubić 2011, 234-236, Nos. 32-45). The central cross motif is consistent with the depiction on lamps from Tunisia (Atlante X A, group C4), Nabeul, Rome (Atlante X A, group C5) and Saint-Blaise (Atlante X, group D2, variant B) (Bonifay 2004, 385, fig. 215, No. 21, 387, fig. 216, Nos. 16 and 19, 399, fig. 223, No. 50; Ennabli 1976, 208-223, Nos. 1054-1145). We find a similar cross on a lamp from the collection of the museum in Mainz, filled out in rhomboids and triangles (Menzel 1954, 93, No. 604). Museums in northern Italy hold several integrally preserved lamps with similar depictions of the cross: the Museo Civico Archeologico in Genoa, the Museo Nazionale di Antichità in Parma and the Museo Nazionale in Ravenna (Graziani Abbiani 1969, 94-95, Cat. No. 50, 106, Cat. No. 333, 116, Cat. No. 365). A lamp with a similarly shaped centrally placed cross, unadorned – as are the other surfaces of the lamp – was found in Istria at the Sipar site in the context of the finds from a Late Antiquity settlement (Marušić 1975, 338, 341, Fig. 4, No. 8). A lamp with a depiction of a Latin cross found at the Dragonera site, attributed to the Atlante X A1 group, is in a similar state of preservation and is also brought into connection with the lamp found at Sipar (Starac 2005, 287, 289, fig. 3, No. 5). A Latin cross of different shaping is depicted on the discus of a Late Antiquity lamp from the archaeological collection of the Poreč municipality heritage museum (Zavičajni muzej Poreštine), found in the western apsis of the Episcopium during excavations led by M. Prelog (Bolšec 1979, 83, No. 18). Several sherds of fifth and sixth century lamps, most of the Atlante X type, and two imitations, were found at the Pula-Forum site (Džin 2007, 40-43, Cat. Nos. 98-107). The motifs that appear on the shoulder are hearts filled out with small circles, geometric motifs (small circles, four leaf rosettes, inverted semicircles), birds and jumping hares (Džin 2007, 41, Cat. No. 100). From the area of modern Croatia we also have finds of Late Antiquity lamps that can be associated with lamps found at the St Theodore's quarter site in Pula. Several Early Christian lamps have been found in the Sisak area, and a lamp similar to lamp Cat. No. 6 bears a cross and six small circles on each shoulder (Vikić-Belančić 1978, 599). Lamps found in northern Croatia are considered to be predominantly imports from fourth and fifth century northern African workshops, although they were also manufactured in local, southern Pannonian workshops, modelled after the imported specimens (Vikić-Belančić 1976, XXII-XXVI; Vikić-Belančić 1978, 599). The motifs are for the most part geometric-ornamental: some taken from Hellenic

Sl. 7 Ulomak svjetiljke kat. br. 6 (foto: V. Jukić Buća).

Fig. 7 Lamp sherd Cat. No. 6 (photo by: V. Jukić Buća).

Na središnjem dijelu gotovo u cijelosti sačuvane svjetiljke kat. br. 7 (sl. 8, tab. II/7) prikazan je monogramni križ (TR, "tau-rho", "staurogram") orijentiran u desnu stranu i ispunjen geometrijskim motivima. Slične monograme J. W. Hayes atribuirao stilu D i E (Hayes 1972, 220-221, 273-277). Geometrijski motivi unutar križa mogu se protumačiti kao game (dragulji). Na ramenu je niz srca ukrašenih točkicama (Ennabli motiv M6) i trokuta, od kojih su pojedini zbog oštećenosti teško uočljivi te se ne mogu sa sigurnošću odrediti kao srca ili trokuti (Ennabli 1976, 256a). Identična svjetiljka potječe iz Salone, a čuva se u Arheološkom muzeju u Splitu (Bubić 2011, 258, br. 30). Zbog jasno definiranih dekorativnih motiva na ovoj svjetiljci, koja je po karakteristikama identična svjetiljci u Puli, može se pretpostaviti da je i na lijevoj strani pulske svjetiljke prikazan niz naizmjeničnih motiva srca i trokuta. Brojne svjetiljke ovog tipa potječu iz Tunisa (Ennabli 1976, 188-208, br. 924-1053). Kao najbližnju paralelu svjetiljci s lokaliteta u četvrti sv. Teodora u Puli može se istaknuti ona iz Nabeula (Atlante X A, podgrupa C5) (Bonifay 2004, 387, fig. 216, br. 6). Na disku ima identičan prikaz monogramnog križa, orijentiranog u desnu stranu, a na ramenu niz dvostrukih srca ukrašenih točkicama. S donje strane obje svjetiljke imaju reljefnu nožicu povezanu reljefnim kanalićem s ručkom. I u zbirci u Mainzu čuva se svjetiljka sa simbolom *tau-rho*, koja na ramenu ima prikazan niz trokuta (Menzel 1954, 93, br. 605). Cjelovito očuvani primjerci svjetiljaka s prikazanim *tau-rho* motivom na disku čuvaju se u muzejima sjeverne Italije – Museo Cristiano u Akvileji, Civico Museo Archeologico u Bergamu i Museo di Storia ed Arte u Trstu (Graizani

and classic Roman heritage (rosettes, palmettes, images of dogs, horsemen, helmets, shields and the like). On the majority of specimens the ornament is strictly flat and stylised, and reminiscent of patterns on textile (Coptic in particular). J. W. Hayes dates lamps with depictions of motifs of complex crosses to the period of the second quarter of the sixth century, the coarser versions to the mid fifth to mid sixth century, while imitations were manufactured for some time afterwards (Hayes 1972, 314). In principle J. W. Hayes dates the Eii style to the period from 530 to 600 (Hayes 1972, 222).

The centre of almost entirely preserved lamp Cat. No. 7 (Fig. 8, tab. II/7) bears a depiction of a monogrammatic cross (TR, "tau-rho", "staurogram") oriented to the right side and filled out with geometric motifs. J. W. Hayes attributes similar monograms to styles D and E (Hayes 1972, 220-221, 273-277). Geometric motifs within the cross can be interpreted as gems (jewels). There is a series of hearts adorned with dots (Ennabli's motif M6) and triangles on the shoulder – some are hard to make out as a result of the damage and it cannot be said with certainty if they are hearts or triangles (Ennabli 1976, 256a). There is an identical lamp from Salona kept at the Archaeological Museum of Split (Bubić 2011, 258, No. 30). Because of the clearly defined decorative motifs on this lamp – in terms of its characteristics identical to the lamp in Pula – we can hypothesise that the left side of the Pula lamp also shows a series of alternating heart and triangle motifs. Many lamps of this type originate from Tunisia (Ennabli 1976, 188-208, Nos. 924-1053). The most similar parallel to the lamp from the St Theodore's quarter site in Pula is the lamp from Nabeul (Atlante X A, sub-group C5) (Bonifay 2004, 387, fig. 216, No. 6). On the discus it bears an identical depiction of a monogrammatic cross, oriented to the right side and a series of double hearts adorned with dots on the shoulder. On the underside of both lamps is a small foot in relief connected to the handle by a channel in relief. The collection in Mainz also holds a lamp with the *tau-rho* symbol with a series of triangles on the shoulder (Menzel 1954, 93, No. 605). Integrally preserved specimens of lamps bearing *tau-rho* motifs on the discus are also kept at museums across northern Italy; the Museo Cristiano in Aquileia, the Civico Museo Archeologico in Bergamo and the Museo di Storia ed Arte in Trieste (Graizani Abbiani 1969, 30, Cat. No. 37, 65, Cat. No. 183, 137, Cat. No. 434). There is a very similar lamp in the permanent exhibition of the Medieval collection of the Archaeological Museum of Istria in Pula (Ujčić 2005, 94). A sherd from a very similar lamp from the Dragonera site has a series of cordiform motifs with

Abbiani 1969, 30, kat. br. 37, 65, kat. br. 183, 137, kat. br. 434). Vrlo slična svjetiljka nalazi se u stalnom postavu Srednjovjekovne zbirke Arheološkog muzeja Istre u Puli (Ujčić 2005, 94). S lokaliteta Dragonera potječe ulomak vrlo slične svjetiljke koja na ramenu ima niz srololikih motiva okrenutih naizmjenice zašiljenom stranom prema gore ili dolje (Starac 2005, 288 – 289, fig. 3, br. 6). Sličan ukras na ramenu, koji obuhvaća srca, listove, krugove, pravokutnike i trokute, ima još pet svjetiljki s istog lokaliteta (Starac 2005, 288–289, fig. 3, br. 1, 3–4, 7–8). Sve navedene svjetiljke pripadaju tipu Atlante X A 1. Slična svjetiljka koja se čuva u Arheološkom muzeju Zadar pronađena je u Mulinama na otoku Ugljanu (Vučić 2009, 76, br. 93). Na Murteru je pronađena još jedna svjetiljka ovoga tipa, gotovo identična (Glušćević 1998, 335, 346, T2, br. 3). U Arheološkom muzeju u Splitu čuvaju se brojni primjerci svjetiljaka s različitim izvedbama *tau-rho* motiva na disku (Bubić 2011, 250, 252, 254–258, br. 18, 21–31).

Sl. 8 Ulomak svjetiljke kat. br. 7 (foto: V. Jukić Buča).

Fig. 8 Lamp sherd Cat. No. 7 (photo by: V. Jukić Buča).

Na svjetiljci kat. br. 8 (sl. 9, 10, 11, tab. III/8) nalazi se najzanimljiviji prikaz na disku. Radi se o Kristu Spasitelju (figura čovjeka odjevenog u odjeću s ravnim naborima na gornjem dijelu i aureolom oko glave), koji drži štap s križem na vrhu. Rub je ukrašen motivima četverolista (četverolatičnih cvjetova) u nizu (Ennabli tip I) (Ennabli 1976, 256a).

Prikaz Krista koji drži štap s križem čest je na tuniškima svjetiljkama s kršćanskom tematikom grupe Atlante X kasnih svjetiljaka (Bonifay 2004, 409–411, fig. 228, br.1, fig. 229, br. 2; Delattre 1880, 61–62; Ennabli 1976, 49–52, br. 59–75). Najsličniji prikaz imaju kartaške svjetiljke br. 62–67 na kojima Krist gaji zmiju (Ennabli 1976,

the tapered end alternately facing up and down on the shoulder (Starac 2005, 288–289, fig. 3, No. 6). Another five lamps from the same site bear a similar decoration on the shoulder, consisting of hearts, leaves, circles, rectangles and triangles (Starac 2005, 288–289, fig. 3, Nos. 1, 3–4, 7–8). All of the cited lamps are of the Atlante X A 1 type. A similar lamp kept at the Archaeological Museum of Zadar was found at Muline on the island of Ugljan (Vučić 2009, 76, No. 93). Another lamp of this type, almost identical, was found on the island of Murter (Glušćević 1998, 335, 346, T2, No. 3). Numerous specimens of lamps with various variants of the *tau-rho* motif on the discus are kept at the Archaeological Museum of Split (Bubić 2011, 250, 252, 254–258, Nos. 18, 21–31).

Lamp Cat. No. 8 (Fig. 9, 10, 11, tab. III/8) bears an interesting depiction on the discus, that of the Christ as Saviour (the figure of a man wearing clothing with straight pleats on the upper section and an aureole around the head) holding a staff topped with a cross. The edge is adorned with a series of quatrefoil clover (four petal flower) motifs (Ennabli's type I) (Ennabli 1976, 256a).

Sl. 9 Ulomak svjetiljke kat. br. 8 (foto: V. Jukić Buča).

Fig. 9 Lamp sherd Cat. No. 8 (photo by: V. Jukić Buča).

A depiction of the Christ holding a cross-staff is frequent on Tunisian lamps bearing Christian symbolism of the Atlante X group of later lamps (Bonifay 2004, 409–411, fig. 228, No. 1, fig. 229, No. 2; Delattre 1880, 61–62; Ennabli 1976, 49–52, Nos. 59–75). The most analogous depiction is found on Carthaginian lamps Nos. 62–67 on which the Christ has his foot on the serpent (Ennabli 1976, 50). It can be postulated that the same motif is depicted on the Pula lamp. This is an illustration of Psalm 91:13, “*super aspidem et basiliscum calcabis conculcabis leonem*

50). Može se pretpostaviti da je i na pulskoj svjetiljci prikazan isti motiv. Riječ je o ilustraciji Psalma 91, 13: “*super aspidem et basiliscum calcabis conculcabis leonem et draconem*”, odnosno u hrvatskom prijevodu “*nogom ćeš gaziti lava i ljuticu, zgazit ćeš lavića i zmiju*” (Bible 2016; Biblija 2012; Kaštelan, Duda 1969, 541). Različiti su prijevodi i tumačenja navedenog stavka, ali temeljni simbolizam očituje se u pobjedi Krista nad neprijateljem (Barbault 1987, 344–345; Chevalier, Gheerbrant 1987, 793–795; Fisković 1970, 691; Gheerbrant 1987, 796–805; Guyonvarch’h 1987, 36)⁵. Brojne su varijacije motiva u kojima je Krist kao središnji motiv prikazan sam ili s dva pomagača sa svake strane; u podnožju se nalazi jedan ili više motiva u obliku zmije, lava i baziliska, a rame je ukrašeno različitim geometrijskim, vegetabilnim ili kršćanskim motivima. Na potpuno sačuvanoj svjetiljci, vjerojatno izrađenoj u tuniškoj radionici, koja se čuva u The Metropolitan Museum of Art u New Yorku, prikazana je scena Krista sa štapom u obliku križa, flankiranog letećim anđelima, kako gazi lava, zmaja, zmiju (kobru) i baziliska, dok je rub ukrašen motivima kristograma unutar kruga, rombova i trokuta (Frazer 1979, 526, br. 471). Najranije pronađena svjetiljka s opisanim prikazom Krista u Hrvatskoj potječe s Majsana, a pronašao ju je i analizirao C. Fisković (Fisković 1970, 690–694). Prikaz koji se nalazi na njoj detaljno analizira i N. Cambi, sugerirajući dva simbolička tumačenja: Kristovo trijumfalno uzašašće po istočnjačkoj ikonografiji te trijumf Krista i njegove militantne religije, radi čega je prikazan u odori rimskih legionara (Cambi 1977, 67–68). Prikaz Kristova trijumfa potonjeg tumačenja preuzet je iz poganske ikonografije pobjede, koja prikazuje cara u vojničkoj opremi kako poražava neprijatelja (Grabar 1936, 237–239). O navedenom motivu detaljno raspravlja i E. Franchi (Franchi 1992, 121–122).

et draconem”, literally “The asp and the basilisk you will trample under foot/you will tread on the lion and the dragon”, translated in the King James Version as, “Thou shalt tread upon the lion and adder: the young lion and the dragon shalt thou trample under feet.” There are differing translations and interpretations of this passage, but the basic symbolism is seen in the victory of the Christ over his enemy (Barbault 1987, 344–345; Chevalier, Gheerbrant 1987, 793–795; Fisković 1970, 691; Gheerbrant 1987, 796–805; Guyonvarch’h 1987, 36)⁵. There are numerous variations of the motif in which the Christ, as the central motif, is depicted alone or with two assistants to each side; at his feet are one or more motifs in the form of a snake, lion and basilisk, while the shoulder is decorated with various geometric, vegetative or Christian motifs. An integrally preserved lamp, likely fabricated in a Tunisian workshop, kept at the Metropolitan Museum of Art in New York, bears a scene of the Christ with a cross-staff, flanked by angels in flight, standing on a lion, dragon, snake (cobra) and a basilisk, with an edge decorated with the Christogram motif in circles, rhomboids and triangles (Frazer 1979, 526, No. 471). The earliest lamp in Croatia with a depiction of the Christ – found, described and analysed by C. Fisković (Fisković 1970, 690–694) – is from the island of Majsan. The depiction it bears was also analysed in detail by N. Cambi, who suggests two symbolic interpretations: the triumphant ascension of the Christ in the eastern iconography and the triumph of the Christ and his militant religion, suggested by the fact that he wears the garb of a Roman legionary (Cambi 1977, 67–68). The depiction of the triumph of the Christ as given in the latter interpretation is taken from the pagan iconography of victory, which depicts the emperor in military regalia vanquishing his foes (Grabar 1936, 237–239). E. Franchi also discusses the cited motif in detail (Franchi 1992, 121–122).

⁵ Još je 1970. C. Fisković napomenuo kako je riječ *basiliscus*, *basilisci*, n. u hrvatskom prijevodu, koji se koristi i danas, netočno prevedena riječju “lav”. U Rječniku simbola (urednici J. Chevalier i A. Gheerbrant) analiziran je simbolizam navedenih motiva. Basilisk je “izmišljeni gmaz koji samim svojim pogledom ili dahom ubija onoga tko mu se približi ne opazivši ga ili ne pogledavši. (...) Prikazuje se kao pijetao sa zmajevim repom ili kao zmija s pijetlovim krilima. (...) Predstavlja kraljevsku moć što uništava sve one koji joj uskrate poštovanje; razvratnu ženu što zavodi one koji je prvi ne prepoznaju pa je ne mogu ni izbjeći; smrtnu opasnost egzistencije koje je nemoguće na vrijeme opaziti, a od kojih može obraniti jedino zaštita božjih anđela”. Riječ *aspis*, *aspidos*/is, n. označava sjevernoafričku zmiju otrovnicu, a u kršćanstvu se najčešće prikazuje njezin negativan aspekt. Simbolizam lava (*leo*, *leonis*, n.) je podvojen, ali u navedenom kontekstu reprezentira njegove negativne karakteristike – “nasilnost netrpeljive gladi, (...) simbol instinktivne, nekontrolirane snage”. Riječ *draco*, *draconis*, n. označava zmaja ili zmiju, odnosno “zmaj se kao demonski simbol zapravo poistovjećuje sa zmijom”.

⁵ In 1970 C. Fisković noted that the word *basiliscus* / *basilisci* is incorrectly translated as “lion” in the Croatian translation currently in use. The Dictionary of Symbols (edited by J. Chevalier and A. Gheerbrant) analyses the symbolism of the cited motifs. The basilisk is an “imaginary reptile, that kills by its breath or glance alone one who approaches it without having seen it or looked upon it first. (...) A cock with a dragon’s tail or a snake with cock’s wings. (...) It represents royal power that annihilates all who do not show it due respect; the harlot that corrupts those who do not recognise her first and cannot, therefore, avoid her; the mortal dangers of existence that cannot be seen on time, from which only the protection of divine angels can preserve us”. The word *aspis* / *aspidos* / *is* refers to a poisonous northern African snake, with Christianity most often referencing its negative aspect. The symbolism of the lion (*leo*, *leonis*) is twofold, but in the cited context represents its negative characteristics of the “violence of intolerant hunger, (...) a symbol of instinctive, uncontrolled power.” The word *draco* / *draconis* denotes the dragon or the serpent, i.e. the “dragon is as a demonic symbol in fact equated with the snake.”

Sl. 10 Ulomak svjetiljke kat. br. 8 - detalj središnjeg motiva (foto: V. Jukić Buča).

Fig. 10 Lamp sherd Cat. No. 8 - detail of the central motif (photo by: V. Jukić Buča).

Identična sačuvanom dijelu svjetiljke iz lokaliteta u četvrti sv. Teodora, u cijelosti sačuvana svjetiljka s prikazom Krista koji drži križ na dugom štapu i gazi zmiju, pronađena je u kasnoantičkom sloju srednjovjekovne crkve Majke Božje od Kuj u obližnjem Ližnjanu (Ujčić, Percan 1996, 7). Dekoracija ramena četverolisnim rozetama u nizu (Ennabli tip I) ili četverolisnim rozetama u kombinaciji s geometrijskim motivima tipičan je za tuniške svjetiljke (Ennabli 1976, 12). Rozete identične onima koje su prikazane na ramenu svjetiljke s lokaliteta u četvrti sv. Teodora nalaze se i na ramenima kartaških svjetiljki grupe Atlante X, podgrupe D 4 te na svjetiljci tipa Provoost 9b s prikazom kantarosa na disku iz kolekcije Antiquarium Romanorum Vatikanskih muzeja, gdje je svaki četverolist od drugoga odvojen formacijom od tri kružića spojena u obliku trokuta (Ennabli tip E7) (Ennabli 1976, *passim*; Bonifay 2004, 409, fig. 228; Paleani 1993, 62, br. 57). Ovaj ukras prisutan je na svjetiljci s paunom iz Mainza (Menzel 1954, 91, br. 601). Slične rozete nalaze se i na svjetiljci s kantarosom iz stalnog postava Srednjovjekovne zbirke Arheološkog muzeja Istre, koja je datirana u razdoblje 4. – 5. st. (Ujčić 2005, 94). S područja Čabrunića potječe svjetiljka koja se čuva u arheološkoj zbirci Zavičajnog muzeja Poreštine, koja na ramenu sadrži motive sličnih četverolisnih rozeta (Bolšec 1979, 84, br. 21). Svjetiljku iz Ližnjana Ž. Ujčić datirao je u 5. stoljeće. M. Bonifay, radi određenih elemenata stratigrafije, dopušta trajanje ovog tipa svjetiljki do 6., odnosno 7. stoljeća. Prema J. W. Hayesu ovaj tip svjetiljki tipičan je za radionice u sjevernoj Africi ponajviše tijekom 5. st.; najvjerojatnije su se proizvodile u Tunisu te izvozile na područja duž obale Mediterana (Hayes 1972, 310–311).

An integrally preserved lamp with a depiction of the Christ holding a long cross-staff and treading on a snake, identical to a preserved section of a lamp from the St Theodore's quarter site, was found in the Late Antiquity layer of the medieval Church of the Mother of God of Kuje in nearby Ližnjan (Ujčić, Percan 1996, 7). Decoration of the shoulder with rows of four-leaf rosettes (Ennabli's type I) or four-leaf rosettes combined with geometric motifs is typical of Tunisian lamps (Ennabli 1976, 12). We find rosettes identical to those depicted on the shoulder of a lamp from the St Theodore's quarter site on the shoulders of Carthaginian lamps of the Atlante X group, sub-group D 4, and on a Provoost 9b type lamp with a depiction of a kantharos on the discus from the Antiquarium Romanorum collection of the Vatican museums, where each quatrefoil is separated from the other with a formation of three small circles joined in a triangular formation (Ennabli's type E7) (Ennabli 1976, *passim*; Bonifay 2004, 409, fig. 228; Paleani 1993, 62, No. 57). This decoration is present on a lamp with a peacock from Mainz (Menzel 1954, 91, No. 601). We also find similar rosettes on a lamp with a kantharos from the permanent exhibition of the Medieval Collection of the Archaeological Museum of Istria, dated to the period of the fourth to fifth century (Ujčić 2005, 94). A lamp kept in the archaeological collection of the Poreč municipality heritage museum found in Čabrunići bears a motif on the shoulder similar to a four-leaf rosette (Bolšec 1979, 84, No. 21).

Ž. Ujčić dates the lamp from Ližnjan to the fifth century. M. Bonifay, in light of certain stratigraphic elements, permits the duration of this lamp type into the sixth and seventh centuries. According to J. W. Hayes this type of lamp is typical of workshops in northern Africa, primarily in the course of the fifth century – they were most likely manufactured in Tunisia and exported along the Mediterranean coast (Hayes 1972, 310–311).

Also from Late antiquity lamps are nozzle sherds Cat. No. 9 (Fig. 11, 12, tab. III/9) and Cat. No. 10. Both sherds are of orange clay and bear traces of burning.

A base ring, connected by a line in relief to the nozzle, is visible on base sherd Cat. No. 11 (Fig. 13) from a Late Antiquity lamp. There is a form in relief on the inside that can be presumed to be part of the impression of a finger.

Sl. 11 Ulomci svjetiljaka kat. br. 8 i 9 - rekonstrukcija kasnoantičke svjetiljke (foto: V. Jukić Buča).

Fig. 11 Sherds of lamps Cat. Nos. 8 and 9 - a reconstruction of a Late Antiquity lamp (photo by: V. Jukić Buča).

Dijelovi kasnoantičkih svjetiljki još su ulomci nosa kat. br. 9 (sl. 11, 12, tab. III/9) i kat. br. 10. Oba ulomka izrađena su od narančaste gline, a prisutni su tragovi gorenja.

Sl. 12 Ulomak svjetiljke kat. br. 9 (foto: V. Jukić Buča).
Fig. 12 Lamp sherd Cat. No. 9 (photo by: V. Jukić Buča).

Na ulomku dna kasnoantičke svjetiljke kat. br. 11 (sl. 13) vidljiv je stajaći prsten povezan reljefnom linijom s nosom. Na unutrašnjoj strani nalazi se reljefna forma za koju se može pretpostaviti da je dio otiska prsta.

ZAKLJUČAK

Tema članka su rimske i kasnoantičke keramičke svjetiljke pronađene na lokalitetu u četvrti sv. Teodora u Puli. Lokalitet predstavlja kompleksno nalazište s vremenskim kontinuitetom od histarskog razdoblja preko rimskog razdoblja i kasne antike do srednjeg i novog vijeka, uključivo i suvremeni urbanitet. Zbog takvog karaktera područja i njegove konstantne naseljenosti, slojevi su često poremećeni, što komplicira razlučivanje arheološke situacije. U ovom radu analizirane su i kataloški popisane svjetiljke iz kasnijih slojeva nalazišta, u kojima su pronađene zajedno s rimskim svjetiljkama od 1. do 4. stoljeća i ranokršćanske svjetiljke 5. odnosno 6. stoljeća. Takva situacija može se pojasniti prekopima i remećenjem starije stratigrafije novim intervencijama. Iako je u rimskom sloju pronađen veći broj svjetiljaka, u kasnijim slojevima nalaze se njihovi uzorci zajedno s ranokršćanskim svjetiljkama koje ovdje zapravo i pripadaju.

Od rimskih svjetiljki prisutne su svjetiljke s volutama, svjetiljke s volutnim ramenima, svjetiljke okruglog nosa i svjetiljke s radioničkim žigom. Prema najčešće citiranoj i u ovom radu korištenoj Loeschckeovoj tipologiji, to su tipovi I, IV, V, VIII, IX i X rimskih svjetiljki. S obzirom

Sl. 13 Ulomak svjetiljke kat. br. 11 (foto: V. Jukić Buča).
Fig. 13 Lamp sherd Cat. No. 11 (photo by: V. Jukić Buča).

CONCLUSION

The paper discusses Roman and Late Antiquity ceramic lamps found at St Theodore's quarter in Pula. This is a complex site with a continuity stretching from the period of the Histri, through the Roman, Late Antiquity, medieval and post-medieval periods, right up to contemporary urban development. This character of the area and its constant inhabitation has seen layers frequently disturbed, which complicates differentiation of the archaeological situation. This paper analyses and catalogues lamps from the more recent layers of the site in which Roman lamps from the first to fourth century were found along with Early Christian lamps from the fifth and sixth centuries. This situation can be explained by the cross cutting and disruption of older stratigraphy in the course of new interventions. Although a large number of lamps were found in the Roman layer, their specimens are found in more recent layers together with the Early Christian lamps that belong here.

Among the Roman lamps we see those with volutes, lamps with volute shoulders, lamps with round nozzles and lamps with potter's stamps. Based on the most frequently cited typology, also used in this paper – that established by Loeschcke – these are Roman lamps of the I, IV, V, VIII, IX and X types. Given that most of the sherds are from the shoulder it is often difficult to determine with certainty the particular type of these lamps, especially if the nozzle or discus is required for a determination, as is the case with volute lamps, which may have an angular or round nozzle end. The preserved decoration includes geometric and floral motifs. Although it is more likely that these lamps are of northern Italian provenance, we cannot rule out the possibility that they were fabricated in a local workshop in Istria. A shoulder sherd from a lamp from St Theodore's

da se uglavnom radi o ulomcima ramena, često se ove svjetiljke ne mogu sa sigurnošću determinirati kao određeni tip, osobito ako je za determinaciju potreban upravo nos ili disk, kao što je to slučaj sa svjetiljkama s volutama, koje mogu imati uglasti ili okrugli završetak nosa. Dekoracija koja je očuvana obuhvaća geometrijske i floralne motive. Iako je vjerojatnije da ove svjetiljke potječu iz radionica s područja sjeverne Italije, nije isključena mogućnost da su bile izrađene i u lokalnoj radionici u Istri. Ulomak ramena svjetiljke s lokaliteta u četvrti sv. Teodora u Puli, koja pripada tipu svjetiljaka s radioničkim pečatom, vrlo je mali i bez pečata, tako da se o njegovom porijeklu ništa ne može reći. Relativno sigurno porijeklo može se pretpostaviti za svjetiljku s motivom stilizirane rozete na disku, koja na donjem dijelu ima urezan kružić i vjerojatno potječe iz akvilejske ili cisalpinske radionice pa je na ovo područje dospjela kao uvozni artefakt.

Ranokršćanske, odnosno kasnoantičke svjetiljke mediteranske sigilate ("afričke") najčešće se tipološki određuju kao tip Atlante X i zastupljene su na ovom lokalitetu s nekoliko ulomaka. Ulomci koji su sačuvani veći su od onih od rimskih svjetiljki, a očuvana je i jedna gotovo cijela svjetiljka. Motivi su uglavnom geometrijski, vegetabilni, životinjski i grafički (monogram), a očuvan je i jedan figuralni prikaz (prikaz Krista). Ovaj prikaz zanimljiv je i poseban, a daje se zaključiti da, s obzirom na još jedan pronađeni identičan primjerak u Istri, nije rijetkost na ovom području. Iako je matično područje izrade ovih svjetiljaka sjeverna Afrika, pretpostavlja se da se lokalna radionica za područje sjeverne Italije i Istre nalazila u Akvileji; s obzirom da su vjerojatno i neke od rimskih svjetiljaka s ovog lokaliteta tamo izrađene, ne može se isključiti mogućnost izrade i ranokršćanskih svjetiljki u ovoj radionici. Datirati ih treba ipak kasnije od vremena njihove prve pojave na matičnom području proizvodnje, otkuda je izvoz započeo tijekom 5. st., pa se može pretpostaviti okvirna datacija od sredine/kraja 5. do kraja 6. st. Svjetiljke su služile za rasvjetljavanje crkvenih prostora, a za one s ranokršćanskom simbolikom pretpostavlja se da su imale grobnu funkciju, jer su čest nalaz na ranokršćanskim grobovima. Kasnoantičke keramičke svjetiljke pronađene na lokalitetu u četvrti sv. Teodora pripadaju korpusu nalaza i inventara crkve (dijelovi arhitekture, kameni crkveni namještaj, stakleni artefakti) koja je na lokalitetu postojala od razdoblja kasne antike do ranog srednjeg vijeka, a ispred čijeg su se ulaza u kasnoantičkom razdoblju nalazili grobovi.

quarter in Pula of the type with potter's stamp is very small and bears no stamp, such that nothing can be said of its provenance. A relatively certain provenance can be deduced for a lamp with a stylised rosette motif on its discus, with an incised small circle on the lower aspect and likely originating from an Aquileian or Cisalpine workshop, coming to this area as an imported artefact. Early Christian and Late Antiquity Mediterranean sigillata ("African") lamps are most often typologically classed as being of the Atlante X type and are represented at this site by several sherds. The preserved sherds are larger than those of Roman lamps, with one almost complete lamp preserved. The motifs are largely geometric, vegetative and graphic (monograms), with one figural depiction (that of the Christ) preserved. This depiction is interesting and special and it can be concluded – bearing in mind one other identical specimen found in Istria – that it was not rare in this area. Although the manufacturing origin of these lamps is northern Africa, it is hypothesised that there was a local workshop for the northern Italian and Istrian area in Aquileia – given that it is likely that some of the Roman lamps from this site were fabricated there, we cannot rule out the possibility that Early Christian lamps were also manufactured at this workshop. They should, however, be dated to a period more recent than the time of their first appearance in the source area of their production, from whence exporting began in the fifth century, such that we can hypothesise an approximate dating of from the mid/late fifth to the late sixth century. The lamps were used to illuminate churches, while for those with Early Christian symbolic iconography it is presumed that they had a burial function, being a frequent find in Early Christian graves. The Late Antiquity ceramic lamps found at the St Theodore's quarter site belong to the body of finds and inventory of a church (parts of architecture, stone church furniture, glass artefacts) that had been present at the site from the period of the Late Antiquity to the Early Middle Ages and that had graves in front of its entrance in the Late Antiquity period.

KATALOG

Svjetiljke su popisane prema kronološkom redoslijedu.
Legenda: S.J. – stratigrafska jedinica, d. – dužina, š. – širina, v. – visina, inv. br. – inventarni broj.

Autorica crteža i fotografija: Vendi Jukić Buča

1. Ulomak svjetiljke s djelomično sačuvanim diskom, ramenom i volutom nosa, 11. 5. 2005. S.J. 24-P7-O7, sig. br. 15686. D. 4,5 cm; š. 2 cm; v. 0,8 cm. Inv. br. A-45890. Keramika je tvrde fature, oker boje, narančaste površine, sa smeđim premazom s obje strane i tragovima gorenja. Tip Loeschcke I (možda I B) ili IV, profil ramena III(b). Datacija: od 1. st. pr. n. e. do 2. st., sl. 2, tab. I/1.

2. Ulomak diska, ramena i stijenke recipijenta svjetiljke, 10. 5. 2005., S.J. 24-P7-O7, sig. br. 1726. D. 6,5 cm; š. 2 cm; v. 1,7 cm. Inv. br. A-45828. Keramika je tvrde fature, oker-narančaste boje, s crvenim premazom na obje strane, kalcificirana. Tip Loeschcke I (možda B ili C), IV ili VIII, profil ramena III(a). Datacija: od 1. st. pr. n. e. do 3. st., sl. 3, tab. I/3.

CATALOGUE

The lamps are listed in chronological order.

Legend: SU – stratigraphic unit, l. – length, w. – width, h. – height, Inv. No. – inventory number.

Drawings and photography by: Vendi Jukić Buča

1. Lamp sherd with partially preserved discus, shoulder and nozzle volute, 11 May 2005. SU 24-P7-O7, ID No. 15686. L. 4.5 cm; w. 2 cm; h. 0.8 cm. Inv. No. A-45890. The pottery is of hard fabric, ochre colour, orange surface, with brown slip on both sides and traces of burning. Loeschcke type I (perhaps I B) or IV, shoulder profile III(b). Dating: from 1st cent. BCE to 2nd cent., fig. 2, tab. I/1.
2. Sherd of a lamp discus, shoulder and fuel chamber (recipient) wall, 10 May 2005, SU 24-P7-O7, ID No. 1726. L. 6.5 cm; w. 2 cm; h. 1.7 cm. Inv. No. A-45828. The pottery is of hard fabric, ochre to orange colour, with a red slip on both sides, calcified. Loeschcke type I (perhaps B or C), IV or VIII, shoulder profile III(a). Dating: from 1st cent. BCE to 3rd cent., fig. 3, tab. I/3.
3. Sherd of a lamp shoulder, fuel chamber (recipient) wall and base, 11 May 2005, SU 24-P7-O7, ID No. 15687. L. 5.5 cm; w. 5 cm; h. 2.8 cm. Inv. No. A-45891. Scorched by fire, pottery of hard fabric, brown colour, black core, slipped on both sides, sporadically calcified. The discus bears a partially preserved floral motif (stylised rosettes). Incised small circle on the middle of the base. Loeschcke type IV, V or VIII, shoulder profile VIII(a). Dating: from the first half of the 1st cent., fig. 4, tab. I/2.

4. Sherd of a lamp discus and shoulder, 11 May 2005, SU 24-P7-O7, ID No. 15685. L. 4,1 cm; w. 4.6 cm; h. 2.4 cm. Inv. No. A-45889. Pottery of hard fabric,

3. Ulomak ramena, stijenke recipijenta i dna svjetiljke, 11. 5. 2005., S.J. 24-P7-O7, sig. br. 15687. D. 5,5 cm; š. 5 cm; v. 2,8 cm. Inv. br. A-45891. Stradala je u vatri te je keramika tvrde fature, smeđe boje, crna u presjeku, premazana s obje strane, mjestimično kalcificirana. Na disku je djelomice sačuvan motiv cvijeta (stilizirane rozete). Na sredini dna ima urezan kružić. Tip Loeschcke IV, V ili VIII, profil ramena VIII(a). Datacija: od prve polovice 1. st., sl. 4, tab. I/2.
4. Ulomak diska i ramena svjetiljke, 11. 5. 2005., S.J. 24-P7-O7, sig. br. 15685. D. 4,1 cm; š. 4,6 cm; v. 2,4 cm. Inv. br. A-45889. Keramika je tvrde fature, oker boje, s narančastim premazom izvana. Na ramenu je niz ovulusa oko obrubna prstena diska. Vjerojatno tip Loeschcke V ili VIII, profil ramena VII(a). Datacija: od druge trećine 1. do 3. st., sl. 5, tab. I/4.
5. Ulomak diska i ramena svjetiljke koja pripada tipu svjetiljaka s radioničkim pečatom, 23. 5. 2005., S.J. 24-P7-O7, uz temelj zida 1a – objekt 1, sig. br. 1746. D. 3,7 cm; š. 2,5 cm; v. 0,8 cm. Inv. br. A-45843. Keramika je tvrde fature, narančaste boje. Loeschcke tip IX ili X. Datacija: od kraja 1. do 4. st., sl. 6, tab. I/5.

6. Ulomak diska, ramena i ručke svjetiljke, 5. 9. 2005., S.J. 24-P3-5, sig. br. 1741. D. 5 cm; š. 6,5 cm; v. 2,5 cm. Inv. br. A-45838. Keramika je zrnaste fature, narančaste boje, kalcificirana. Prisutni su mjestimični ostaci crvenog premaza. Na obrubnom prstenu prikazani su motivi srca, lista bršljana i dva zeca u skoku. Na sredini diska u gornjem dijelu nalazi se prikaz latinskog križa s dva (bršljanova) lista između krakova, ispunjenog slabo očuvanim medaljonima i reljefnim krugovima različite veličine. Na sredini diska nalaze se dvije rupice. Tip Atlante X, Hayes II B. Datacija: od sredine/kraja 5. do u 6. st., sl. 7, tab. II/6.

ochre colour, with orange slip on outside surface. A series of ovules on the shoulder around the edging ring of the discus. Likely Loeschcke type V or VIII, shoulder profile VII(a). Dating: from the second third of the 1st to the 3rd cent., fig. 5, tab. I/4.

5. Sherd of a lamp discus and shoulder of the type with potter's stamp, 23 May 2005, SU 24-P7-O7, alongside wall foundation 1a – structure 1, ID No. 1746. L. 3.7 cm; w. 2.5 cm; h. 0.8 cm. Inv. No. A-45843. Pottery of hard fabric, orange colour. Loeschcke type IX or X. Dating: from the end of the 1st to the 4th cent., fig. 6, tab. I/5.
6. Sherd of a lamp discus, shoulder and handle, 5 Sep. 2005, SU 24-P3-5, ID No. 1741. L. 5 cm; w. 6.5 cm; h. 2.5 cm. Inv. No. A-45838. Pottery of grainy fabric, orange colour, calcified. Sporadic remains of red slip. Heart and ivy leaf motifs and two jumping hares are depicted on the edging ring. At the centre of the discus on the upper aspect is a depiction of the Latin cross with two (ivy) leaves between the arms, filled

7. Skoro cijela svjetiljka – nedostaje dio nosa, 1. 4. 2005., kod zida parkirališta (dubina 3 – 3,5 m), sig. br. 15723. D. 11 cm; š. 8 cm; v. 4 cm. Inv. br. A-45924. Keramika je tvrde fature narančaste boje, oštećena je gorenjem, kalcificirana. Kanal je otvoren. Na ramenu su prikazani motivi trokuta i srca. U sredini diska nalazi se veliki monogramni križ (*tau-rho*) te dvije rupice. Nos je bio polukružni s okruglim otvorom. Na donjoj strani prisutan je stajaći prsten reljefnom linijom povezan s nosom svjetiljke. Tip Atlante X, Hayes II B. Datacija: od druge polovice 5. do druge polovice/kraja 6. st., sl. 8, tab. II/7.

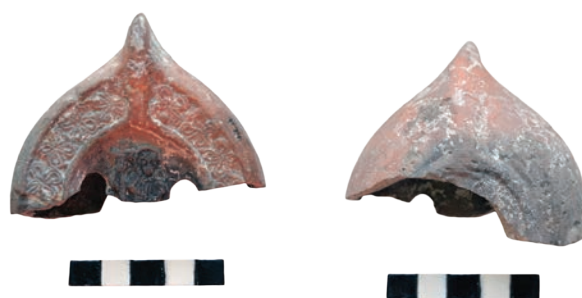

8. Ulomak svjetiljke od koje su većim dijelom sačuvani disk, rame, stijenka recipijenta, ručka i dno, 5. 9. 2005. S.J. 24-P3-O5, sig. br. 1744. D. 5,7 cm; š. 7,5 cm; v. 5,3 cm. Inv. br. A-45841. Keramika je tvrde fature, smeđe boje, kalcificirana, uočljivi su tragovi gorenja. Na disku je prikazan lik Krista koji drži križ na dugačkom štapu. Na sredini diska prisutne su dvije rupice. Na obrubnom luku prikazan je niz četverolisnih rozeta. Na dnu se nalazi stajaći prsten reljefnom linijom povezan s nosom svjetiljke. Tip Atlante X, Hayes II B. Datacija: od 5. do 6. st., sl. 9, 10, 11, tab. III/8.
9. Ulomak nosa svjetiljke, 5. 9. 2005. S.J. 24-P3-O5, sig. br. 1742. D. 5 cm; š. 5,5 cm; v. 3 cm. Inv. br. A-45839. Keramika je tvrde fature, smeđe boje, prisutni su tragovi gorenja. Tip Atlante X, Hayes II B. Datacija: od 5. do 6. st., sl. 11, 12, tab. III/9.

out with poorly preserved medallions and circles of varying sizes in relief. There are two small holes at the centre of the discus. Atlante X type, Hayes II B. Dating: from the mid/late 5th to into the 6th cent., fig. 7, tab. II/6.

7. An almost complete lamp – a section of the nozzle is missing, 1 Apr. 2005, near the parking lot wall (at a depth of 3 – 3.5 m), ID No. 15723. L. 11 cm; w. 8 cm; h. 4 cm. Inv. No. A-45924. Pottery of hard fabric orange colour, damaged by scorching, calcified. The channel is open. Triangle and heart motifs on the shoulder. There is a large monogrammatic cross (*tau-rho*) at the centre of the discus and two small holes. The nozzle is semi-circular with a round opening. On the lower aspect is a base ring connected by a line in relief with the lamp's nozzle. Atlante X type, Hayes II B. Dating: from the second half of the 5th to the second half/end of the 6th cent., fig. 8, tab. II/7.
8. Lamp sherd with most of the discus, shoulder fuel chamber (recipient) wall, handle and base preserved, 5 Sep. 2005. SU 24-P3-O5, ID No. 1744. L. 5.7 cm; w. 7.5 cm; h. 5.3 cm. Inv. No. A-45841. Pottery of hard fabric, brown colour, calcified, visible traces of scorching. The discus bears the image of the Christ holding a long cross-staff. There are two small holes at the centre of the discus. There is a series of quatrefoil rosettes on the edging arch. Ring base connected to the lamp's nozzle by a line in relief. Atlante X type, Hayes II B. Dating: from the 5th to 6th cent., fig. 9, 10, 11, tab. III/8.

9. Sherd of a lamp's nozzle, 5 Sep. 2005. SU 24-P3-O5, ID No. 1742. L. 5 cm; w. 5.5 cm; h. 3 cm. Inv. No. A-45839. Pottery of hard fabric, brown colour, traces of scorching. Atlante X type, Hayes II B. Dating: from the 5th to 6th cent., fig. 11, 12, tab. III/9.
10. Sherd of a lamp's nozzle, 24 May 2005. SU 24-P20-O4, ID No. 15747. L. 1.6 cm; w. 2.7 cm; h. 2.6 cm. Inv. No. A-45946. Pottery of hard fabric, orange colour, traces of scorching. Atlante X type, Hayes II B. Dating: from the 5th to 6th cent.

10. Ulomak nosa svjetiljke, 24. 5. 2005. S.J. 24-P20-O4, sig. br. 15747. D. 1,6 cm; š. 2,7 cm; v. 2,6 cm. Inv. br. A-45946. Keramika je tvrde fature, narančaste boje, prisutni su tragovi gorenja. Tip Atlante X, Hayes II B. Datacija: od 5. do 6. st.

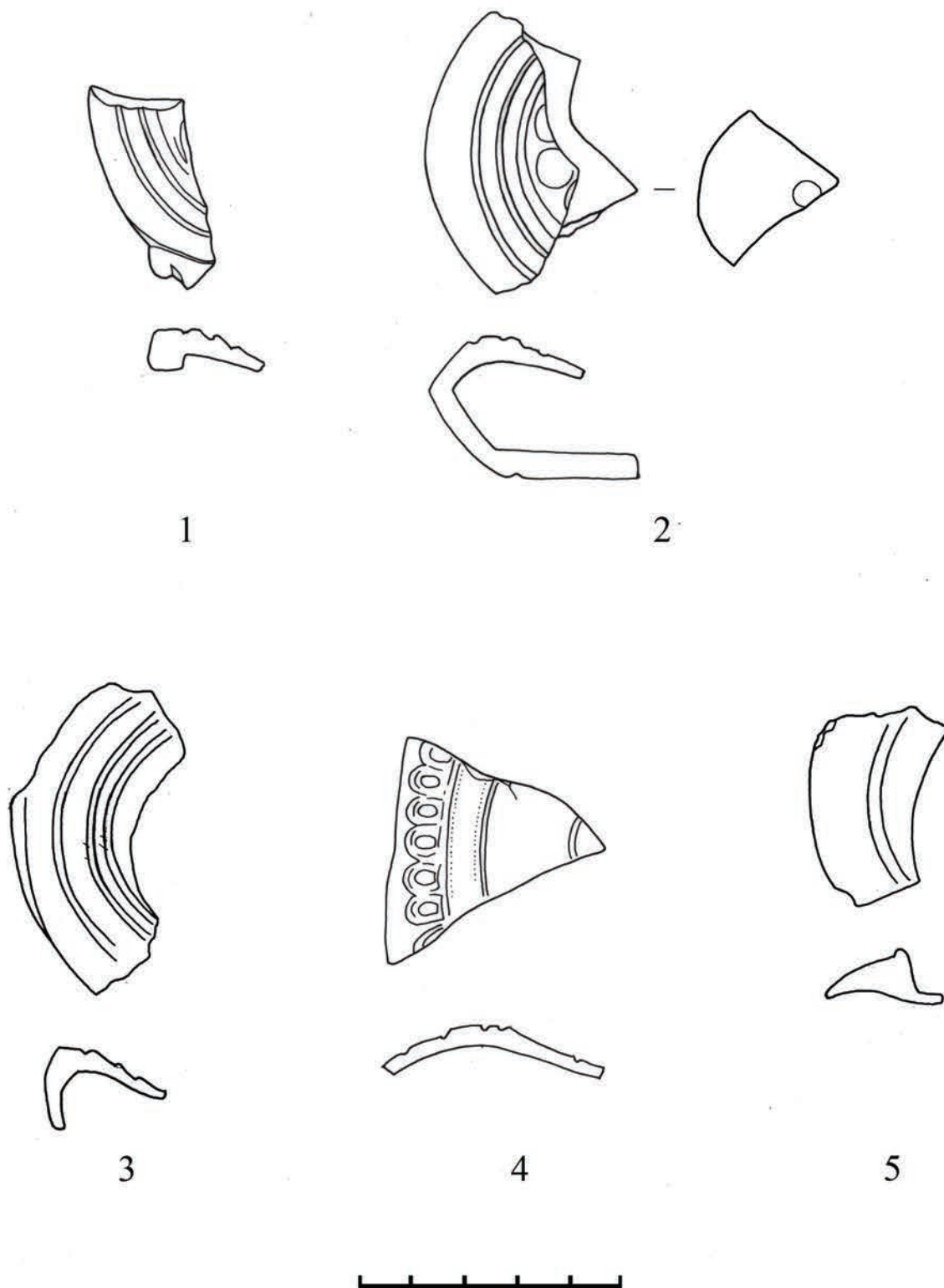

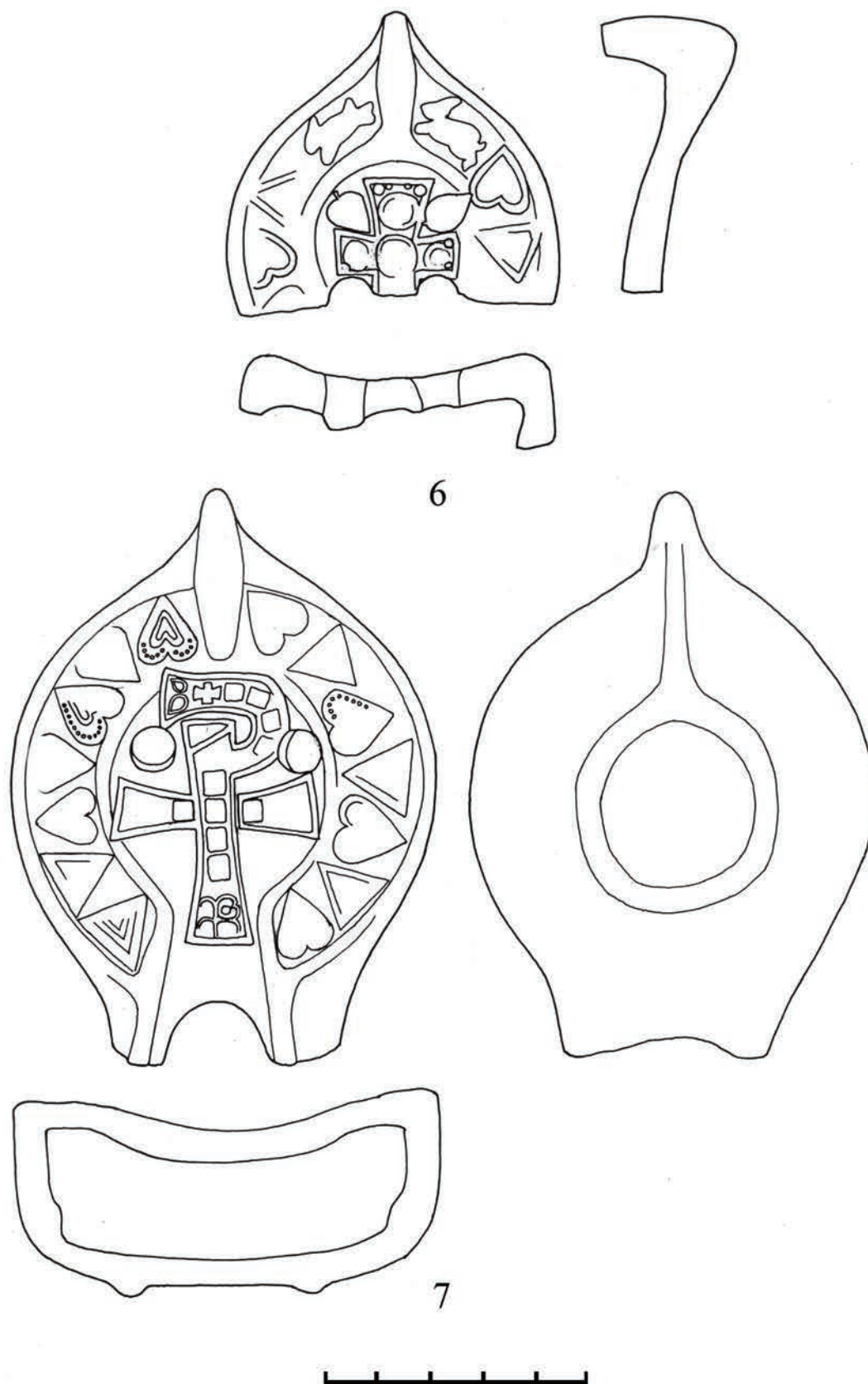
11. Sherd of a lamp's fuel chamber (recipient) wall and base, 5 Sep. 2005. SU 24-P3-O5, ID No. 1743. L. 5.5 cm; w. 2.8 cm; h. 2.1 cm. Inv. No. A-45840. Pottery of grainy fabric, orange colour. Base ring. Atlante X type, Hayes II B. Dating: from the mid 5th to late 6th cent., fig. 13.

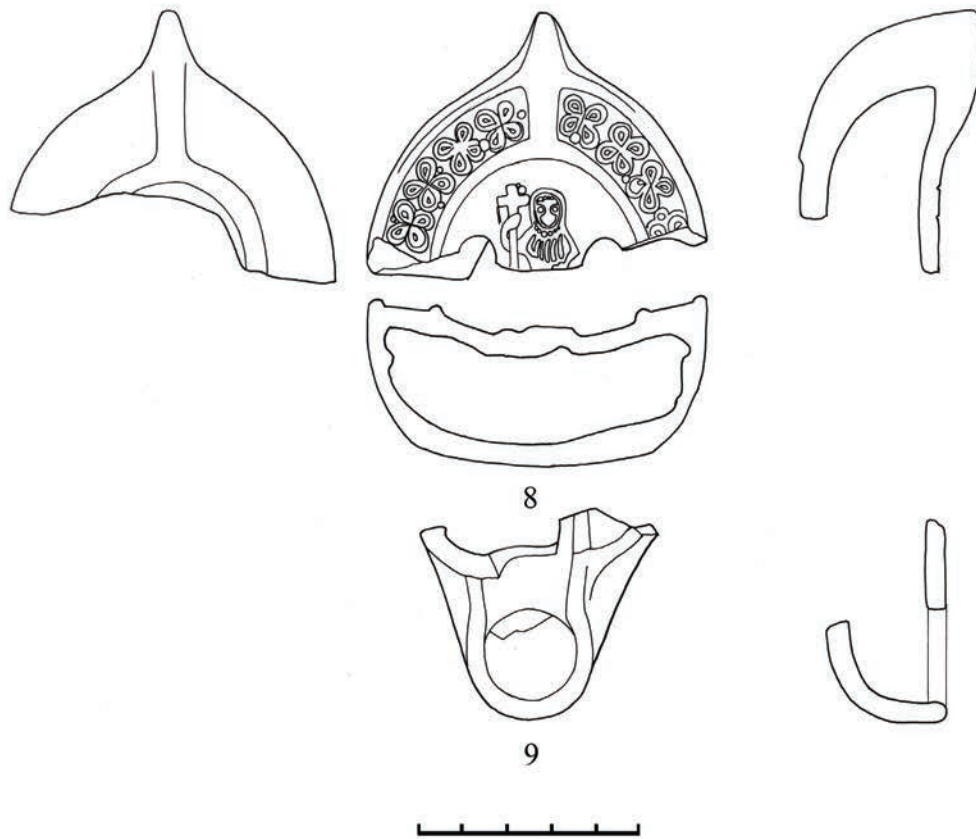

11. Ulomak stijenke recipijenta i dna svjetiljke, 5. 9. 2005. S.J. 24-P3-O5, sig. br. 1743. D. 5,5 cm; š. 2,8 cm; v. 2,1 cm. Inv. br. A-45840. Keramika je zrnaste fature, narančaste boje. Na dnu se nalazi stajaći prsten. Tip Atlante X, Hayes II B. Datacija: od sredine 5. do kraja 6. st., sl. 13.

LITERATURA / LITERATURE

- ANSELMINO, I., PAVOLINI, C. 1981. Ceramica africana. Terra sigillata: lucerne. U: G. P. Carratelli (ed.) *Atlante delle Forme Ceramiche I. Ceramica fine romana nel bacino Mediterraneo (medio e tardo impero)*, 184-207. Roma, Istituto della Enciclopedia Italiana.
- BADURINA, A. 1979. KRIŽ. U: A. Badurina (ed.), *Leksikon ikonografije liturgike zapadnog kršćanstva*, 356-360. Zagreb, Sveučilišna naklada Liber, Kršćanska sadašnjost, Institut za povijest umjetnosti.
- BAILEY, D. M. 1988. *A catalogue of the lamps in the British Museum, III Roman provincial lamps*. London, British Museum.
- BARBAULT, A. 1987. Lav, u: J. Chevalier and A. Gheerbrant (eds.), *Rječnik simbola*, 344-345. Zagreb, Nakladni zavod Matice hrvatske.
- BEKIĆ, L. (ur.) 2014. *Luka Veštar. Podvodno arheološko istraživanje u uvali Veštar kod Rovinja, Hrvatska, 2008.-2014.* Zadar, Međunarodni centar za podvodnu arheologiju u Zadru, Bavarsko društvo za podvodnu arheologiju.
- BIBLE 2016. *Bible*. Web izvor, <raspoloživo na: <http://biblehub.com/vul/psalms/91.htm>>, [24. 5. 2016.]
- BIBLIJA 2012. *Biblija*. Web izvor, <raspoloživo na: <http://biblija.ks.hr/search.aspx?pojam=psalam%2091>>, [24. 5. 2016.]
- BOLŠEC, N. 1979. Antičke svjetiljke Zavičajnog muzeja Poreštine. *Histria archaeologica* god. 10, sv. 2, 75-90.
- BONIFAY, M. 2004. *Etudes sur la ceramique romaine tardive d'Afrique*. Oxford, Archaeopress Publishing Ltd.
- BRADARA, T. 2000. Nalaz keramičkih svjetiljki uz jugoistočni kut Foruma u Puli. *Histria archaeologica* 29/1998, 103-148.
- BRADARA, T. 2011. S benediktinkama za stolom. U: A. Starac (ur.), *Pula - rađanje grada*, Katalog 83. 49-53. Pula, Arheološki muzej Istre.
- BUBIĆ, V. 2011. Kasnoantičke svjetiljke s ranokršćanskim prikazima iz Arheološkog muzeja u Splitu. *Vjesnik za arheologiju i historiju dalmatinsku* 104, 227-308.
- CAMBI, N. 1977. Krist i njegova simbolika u likovnoj umjetnosti starokršćanskog perioda u Dalmaciji. *Vjesnik za arheologiju i historiju dalmatinsku* LXX-LXXI (1968-1969), 57-106.
- CHEVALIER, J., GHEERBRANT, A. 1987. ZMAJ, U: J. Chevalier and A. Gheerbrant (eds.), *Rječnik simbola*, 793-795. Zagreb, Nakladni zavod Matice hrvatske.
- DELATTRE, R. P. 1880. *Lampes chrétiennes de Carthage*. Lyon, Imprimerie Mougin-Rusand.
- DENEAUVE, J. 1969. *Lampes de Carthage*. Paris, Éditions du Centre National de la Recherche Scientifique.
- DI FILIPPO BALESTRAZZI, E. 1987. Officine di lucerne ad Aquileia. *Antichità altoadriatiche* 29/2, 445-466.
- DI FILIPPO BALESTRAZZI, E. 1988. *Lucerne del Museo di Aquileia. Vol. II, 2. Lucerne romane di età repubblicana ed imperiale*. Aquileia, Associazione nazionale per Aquileia.
- DŽIN, K. 2006. *Stancija Peličeti, Rimska villa rustica - novi nalazi na trasi Istarskog ipsilona*. Katalog 70. Pula, Arheološki muzej Istre.
- DŽIN, K. 2007. *Pula - Forum arheološka građa 2006.-2007.* Katalog 72. Pula, Arheološki muzej Istre.
- DŽIN, K. (ur.) 2008. *Fažana ispod pločnika*. Katalog 74. Pula, Arheološki muzej Istre.
- DŽIN, K., Girardi Jurkić, V. 2005. *Rimska gospodarska vila u Červar Portu kod Poreča*. Katalog 67. Pula, Arheološki muzej Istre.
- DŽIN, K., Girardi Jurkić, V. 2008. *Vižula i Burle u antici*. Katalog 76. Pula, Arheološki muzej Istre.
- ENNABLI, A. 1976. *Lampes chrétiennes de Tunisie (musées du Bardo et de Carthage)*. Paris, Éditions du Centre National de la Recherche Scientifique.

- FISKOVIĆ, C. 1970. Tri ranokršćanske lucerne s Majsana, u: V. Mirosavljević, D. Rendić-Miočević i M. Suić (eds.), *Adriatica praehistorica et antiqua*. Zbornik radova posvećen Grgi Novaku, 689-698. Zagreb, Sveučilište u Zagrebu, Arheološki institut Filozofskog Fakulteta / Zagreb.
- FRANCHI, E. 1992. Le matrici in gesso per lucerne del Museo Archeologico di Milano: aspetti di una produzione nell'Africa Proconsolare cristiana. *Rassegna di studi del Civico Museo Archeologico e del Civico Gabinetto Numismatico di Milano* XLIX-L, 103-133.
- FRAZER, M. E. 1979. Iconic representation. U: K. Weitzman (ed.), *Age of spirituality: Late Antique and Early Christian Art, Third to Seventh Century, Catalogue of the exhibition at The Metropolitan Museum of Art, November 19, 1977, through February 12, 1978*, 513-555. New York, The Metropolitan Museum of Art.
- GHEERBRANT, A. 1987. Zmija, u: J. Chevalier and A. Gheerbrant (eds.), *Rječnik simbola*, 796-805. Zagreb, Nakladni zavod Matice hrvatske.
- GLUŠČEVIĆ, S. 1998. Simboli paleocristiani sugli oggetti in ceramica dalla Liburnia, u: N. Cambi and E. Marin (eds.), *Radovi XIII. međunarodnog kongresa za starokršćansku arheologiju Split - Poreč (25. 9. - 1. 10. 1994.)*, Dio III, 329-348. Split, Arheološki muzej Split.
- GNIRS, A. 1908. Funde und Notizen. Medolino. *Jahrbuch für Altertumskunde*, Zweiter Band 1908, 157.
- GNIRS, A. 1910. Forschungsergebnisse aus dem südlichen Istrien. *Jahreshefte des Österreichischen Archäologischen Instituts in Wien* 13, 96-106.
- GNIRS, A. 1911. Eine römische Tonwarenfabrik in Fasana bei Pola. *Jahrbuch für Altertumskunde*, Vierter Band 1910, 79-88.
- GRABAR, A. 1936. *L'empereur dans l'art byzantin. Recherches sur l'art officiel de l'empire d'Orient*. Paris, Les Belles Lettres.
- GRAZIANI ABBIANI, M. 1969. *Lucerne fittili paleocristiane nell'Italia Settentrionale*. Bologna, Pàtron.
- GUYONVARCH'H, L. 1987. Bazilisk, u: J. Chevalier and A. Gheerbrant (eds.), *Rječnik simbola*, 36. Zagreb, Nakladni zavod Matice hrvatske.
- HAYES, J. W. 1972. *Late roman pottery*. London, The British School at Rome.
- IVÁNYI, D. 1935. *Die pannonische Lampen*. Budapest, Kir. M. Pázmány Péter Tudományegyetem Érem- és Régiségtani Intézete.
- JARAK, M. 1988. Napomene uz problem porijekla ranokršćanskog simbolizma. *Vjesnik Arheološkog muzeja u Zagrebu*, 3. s. XXI, 67-78.
- JUKIĆ, V. 2010. Kameni namještaj crkve Sv. Lucije u Puli. *Histria archaeologica* 40/2009, 79-115.
- JUKIĆ BUČA, V. 2011a. Kameni namještaj ranokršćanske crkve. U: A. Starac (ur.), *Pula - rađanje grada*, 40-42. Katalog 83. Pula, Arheološki muzej Istre.
- JUKIĆ BUČA, V. 2011b. Kameni namještaj predromaničke crkve. U: A. Starac (ur.), *Pula - rađanje grada*, 42-44. Katalog 83. Pula, Arheološki muzej Istre.
- JUKIĆ BUČA, V. 2015. *Kasnoantička i ranosrednjovjekovna arhitektura i skulptura na lokalitetu Sv. Teodor u Puli u kontekstu istodobnih nalaza u Puli i širem području Istre*. Neobjavljena doktorska disertacija, Filozofski fakultet Sveučilišta u Zagrebu.
- JURKIĆ-GIRARDI, V. 1973. Istraživanje dijela rimske inzule na Usponu Frana Glavinića broj 6. *Histria archaeologica* god. 4, sv. 2, 5-107.
- KAŠTELAN, J., DUDA, B. (eds.) 1969. *Biblija*. Zagreb, Stvarnost.
- KRNJAK, O. 2010. *Svetačke medaljice - pobožna znamenja žiteljica samostana sv. Teodora u Puli*. Katalog 81. Pula, Arheološki muzej Istre u Puli.

- KRNJAK, O. 2011. Svetačke medaljice iz crkve sv. Teodora. Višestoljetna prisutnost benediktinki u gradskoj četvrti sv. Teodora. U: A. Starac (ur.), *Pula - rađanje grada*, 54-58. Katalog 83. Pula, Arheološki muzej Istre.
- LOESCHCKE, S. 1919. *Lampen aus Vindonissa*. Zürich, Beer in Komm.
- MARDEŠIĆ, J. 1994. Artes minores Salonae Christianae, Glinene svjetiljke. U: E. Marin (ur.), *Salona Christiana*, 271-178. Split, Arheološki muzej - Split.
- MARUŠIĆ, B. 1973. Novi grobni nalazi kasnoantičkih kosturnih grobova u južnoj Istri i na otoku Cresu. *Histria archaeologica* god. 4, sv. 1, 59-84.
- MARUŠIĆ, B. 1975. Neki problemi kasnoantičke i bizantske Istre u svjetlu arheoloških izvora. *Jadranski zbornik* IX (1973-1975), 337-350.
- MARUŠIĆ, B. 1987-1988. In tramonto della civiltà romano-bizantina. *Grada i rasprave* XVIII, 22-66.
- MATIJAŠIĆ, R. 1988. *Ageri antičkih kolonija Pola i Parentium*. Zagreb, Latina et Graeca.
- MATIJAŠIĆ, R. 1991. *Campus Martius*. Monografije i katalozi 8. Pula, Arheološki muzej Istre.
- MATOŠEVIĆ, D. (ur.) 2011. *Podvodna arheološka istraživanja uvale Veštar 2008. - 2010*. Rovinj, Zavičajni muzej Grada Rovinja.
- MENZEL, H. 1954. *Antike Lampen in römisch-germanischen Zentralmuseum zu Mainz*. Mainz, Verlag der römisch-germanischen Zentralmuseum.
- MLAKAR, Š. 1970. Nalaz pepeonih grobova na Bulevaru Borisa Kidriča. *Histria archaeologica* god. 1, sv. 2, 3-26.
- MLAKAR, Š. 1972. Nalaz rimskih pepeonih grobova u Koparskoj ulici. *Histria archaeologica* god. 3, sv. 1, 5-38.
- MLAKAR, Š. 1973. Zaštitno iskopavanje rimskih paljevinskih grobova u Kringi 1960. godine. *Histria archaeologica* god. 4, sv. 1, 29-58.
- MLAKAR, Š. 1979. Neki prilozi poznavanju arheološke topografije Istre. *Histria archaeologica* god. 10, sv. 2, 9-50.
- ORLIĆ, L. 2011. Histarsko razdoblje. U: A. Starac (ur.), *Pula - rađanje grada*, 7-12. Katalog 83. Pula, Arheološki muzej Istre.
- PALEANI, M. T. 1993. *Le lucerne paleocristiane*. Roma, L'Erma di Bretschneider.
- PETEŠIĆ, S. 2011. Uoči osnutka rimske kolonije. U: A. Starac (ur.), *Pula - rađanje grada*, 13-17. Katalog 83. Pula, Arheološki muzej Istre.
- RAJIĆ ŠIKANJIĆ, P., PREMUŽIĆ, Z. 2011. Ljudski skeletni ostaci s lokaliteta sv. Teodor. U: A. Starac (ur.), *Pula - rađanje grada*, 59-61. Katalog 83. Pula, Arheološki muzej Istre.
- STARAC, A. 1994. Rimske svjetiljke iz nekropole na Marsovom polju u Puli. *Histria archaeologica* god. 1991-1992, br. 22-23, 4-43.
- STARAC, A. 2005. Late Roman terracotta lamps from Dragonera (Istria). U: *Rei Cretariae Romanae Favtores, Rei Cretariae Romanae Favtorvm Acta 39, Congressus Vicesimus, Congressus vicesimus tertius Rei Cretariae Romanae Fautorvm Romae habitus MMII*, Namur, 2005., Abingdon, Rei Cretariae Romanae Favtores, 287-293.
- STARAC, A. 2006a. Lokalitet: Pula - gradska četvrt Sv. Teodora. U: J. Mesić (ur.) *Hrvatski arheološki godišnjak* 2/2005, 235-238. Zagreb, Ministarstvo kulture, Uprava za zaštitu kulturne baštine.
- STARAC, A. 2006b. Novi nalazi u Kandlerovoj ulici u Puli. *Histria Antiqua* 14/2006, 239-243.
- STARAC, A. 2007a. Lokalitet: Pula - gradska četvrt Sv. Teodora. U: J. Mesić (ur.) *Hrvatski arheološki godišnjak* 3/2006, 263-265. Zagreb, Ministarstvo kulture, Uprava za zaštitu kulturne baštine.
- STARAC, A. 2007b. Četvrt Sv. Teodora u Puli. *Obavijesti* br. 2, XXXIX/2007, 84-90.
- STARAC, A. 2008. Lokalitet: Pula - gradska četvrt Sv. Teodora. U: J. Mesić (ur.) *Hrvatski arheološki godišnjak* 4/2007, 297-298. Zagreb, Ministarstvo kulture, Uprava za zaštitu kulturne baštine.

- STARAC, A. 2009a. Depozit amfora u četvrti Sv. Teodora, Pula. U: L. Bekić (ur.) *Jurišićev zbornik: zbornik radova posvećenih uspomeni na Mariju Jurišića*, 379–389. Zagreb, Hrvatski restauratorski zavod.
- STARAC, A. 2009b. Quarter of St. Theodor in Pula. *Revija Annales Series Historia et Sociologia* 19-2, 271–290.
- STARAC, A. 2009c. Salus, Herkul i izvor vode. Primjer Pule. *Archaeologica Adriatica* II (2008), 301–313.
- STARAC, A. 2009d. Lokalitet: Pula – gradska četvrt Sv. Teodora. U: J. Mesić (ur.) *Hrvatski arheološki godišnjak* 5/2008, 367–370. Zagreb, Ministarstvo kulture, Uprava za zaštitu kulturne baštine.
- STARAC, A. 2009e. Nalaz rimskog svetišta u četvrti sv. Teodora u Puli. Arheološka istraživanja 2008. *Histria archaeologica* 38–39/2007, 123–168.
- STARAC, A. 2011a. Rimsko svetište. U: A. Starac (ur.), *Pula - rađanje grada*, 17–22. Katalog 83. Pula, Arheološki muzej Istre.
- STARAC, A. 2011b. Javne terme. U: A. Starac (ur.), *Pula - rađanje grada*, 23–24. Katalog 83. Pula, Arheološki muzej Istre.
- STARAC, A. 2011c. Domus. U: A. Starac (ur.), *Pula - rađanje grada*, 25–32. Katalog 83. Pula, Arheološki muzej Istre.
- STARAC, A. 2011d. Život u kasnoj antici. U: A. Starac (ur.), *Pula - rađanje grada*, 35–37. Katalog 83. Pula, Arheološki muzej Istre.
- STARAC, A. 2011e. Ranokršćanska i predromanička crkva. U: A. Starac (ur.), *Pula - rađanje grada*, 38–40. Katalog 83. Pula, Arheološki muzej Istre.
- STARAC, A. 2011f. Crkva i samostan sv. Teodora. U: A. Starac (ur.), *Pula - rađanje grada*, 45–48. Katalog 83. Pula, Arheološki muzej Istre.
- STARAC, A. 2011g. Od kraja XIX. st. do danas. U: A. Starac (ur.), *Pula - rađanje grada*, 61–65. Katalog 83. Pula, Arheološki muzej Istre.
- STARAC, A. (ur.) 2011h. *Pula - rađanje grada*. Katalog 83. Pula, Arheološki muzej Istre.
- UJČIĆ, Ž. 1995. Prilog poznavanju kasnoantičkih grobalja Pule i Medulina. *Histria archaeologica* god. 1993–1994, sv. 24–25, 74–107.
- UJČIĆ, Ž. 1997. Prilog poznavanju ranokršćanskoga i ranosrednjovjekovnog groblja u Novigradu, Hrvatsko arheološko društvo, *Arheološka istraživanja u Istri*, Poreč, 22.–26. rujna 1994., Zagreb: Hrvatsko arheološko društvo, 217–234.
- UJČIĆ, Ž. 2005. Das frühchristliche Istrien. U: *Histria - Istra - Istrien. Ein archäologisches Juwel in der Adria*, 89–104. Pula, Arheološki muzej Istre.
- UJČIĆ, Ž., PERCAN, A. 1996. *Crkva Majke Božje od Kuj i prijedlog uređenja*. Katalog 51. Pula, Arheološki muzej Istre.
- VIKIĆ-BELANČIĆ, B. 1976. *Antičke svjetiljke u Arheološkom muzeju u Zagrebu*. Zagreb, Arheološki muzej u Zagrebu.
- VIKIĆ-BELANČIĆ, B. 1978. Elementi ranog kršćanstva u sjevernoj Hrvatskoj. *Arheološki vestnik* XXIX/1978, 588–606.
- VUČIĆ, J. 2009. *Ranokršćanske glinene svjetiljke u Arheološkom muzeju Zadar*. Zadar, Arheološki muzej Zadar.
- WALTERS, H. B. 1914. *Catalogue of the Greek and Roman lamps in the British Museum*. London, British Museum.